

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XVI – leto 1970/71 – št. 5

Jezik in slovstvo

Letnik XVI. številka 5

Ljubljana, februar 1970/71

Časopis izhaja od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Franc Jakopin, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Milan Dolgan (metodika), Franc Jakopin (jezikoslovje), Matjaž Kmecl (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska Cetus, grafično podjetje Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina 20.— din, polletna 10.— din, posamezna številka 2,50 din

Za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 10.— din

Za tujino celoletna naročnina 40.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Vsebina pete številke

Razprave in članki

- 129 *Tatiana Slama-Cazacu* O predmetu in metodologiji psiholingvistike, o možnostih njene aplikacije
- 138 *Vatroslav Kalenić* Novejša srbskohrvatska leksikografija
- 144 *Bratko Kreft* Bruno Meriggi

Zapiski, ocene in poročila

- 147 *Pavle Merkù* Staro in novo gradivo za terska krajevna imena
- 150 *Štefan Barbarič* Prijateljev pregled slovenske književnosti v madžarščini
- 153 *Jože Seražin* O nekaterih podobnostih Gradnikove poezije z italijansko in latinsko
- 155 *Jože Faganel, Marko Terseglav* Knjižna poročila

Vprašali ste

- 157 *P. J.* Kje so začetki slovenskega knjižnega jezika?
- 158 *Breda Pogorelec* Odgovor
- 158 *B. H.* 60 Ciganov napadlo miličnika
- 159 *Jože Toporišič* Problemi tipa Cigan/cigan in dvojine
- 160 *J. M.* Ali nista bila toliko zaslužna?
- 160 *F. Jakopin* Odgovor
- 5/3 *Minka Kuclar* Poročilo o delu republiškega odbora SDS
- 5/4 *Sodelavcem Jezika in slovstva*

O PREDMETU IN METODOLOGIJI PSIHOLINGVISTIKE, O MOŽNOSTIH NJENE APLIKACIJE

1

Odkar je De Saussure definiriral kategorije *govorni proces, jezik, govorjenje* (langage, langue, parole) in jih razmejil (Cours de linguistique générale, Paris 1922, s. 25 in dalje) je postalo jasno, da jezikoslovje raziskuje *jezik* in psihologija *govorni proces*. V okviru teh meja se razvija aktivnost dveh znanosti, ki velikokrat zadevata druga ob drugo, se zapletata in ne najdeta pravega izhoda, ker ju ločujejo stroge meje in različna metodologija, ki ustreza le tej ali drugi vedi.

Stališče De Saussurea je ustvarilo že od vsega začetka dvoumen položaj: ni potegnil samo strogih mejnih črt med omenjenimi kategorijami (ne da bi jih bil jasno definiral) in med znanostmi o govornem procesu — njegov *Cours* je tudi začetek nesporazuma glede *govorjenja* (parole), ki po njegovem ni predmet »prave lingvistike«, temveč predmet posebnega jezikoslovja (»jezikoslovje govorjenja«).

Takšna pomanjkljiva natančnost glede »predmeta« posameznih ved, na drugi strani pa njihovo strogo ločevanje, brezbrizen odnos do doseženih rezultatov na »drugem« področju, ipd. — vse to je vodilo k enostranskim razlagam in sklepanjem, pogosto nezadovoljivim za eno in drugo vedo. Če se psihologija govornega procesa ne ozira na dejstva v jeziku (langue) in se stalno ne opira nanje, je v nevarnosti, da zaide v zmotne spekulacije, ali da na primer zreducira govorni proces na mišljenje, s čimer pomeša besedne kategorije s pojmovnimi, itd. Na drugi strani pa so se tako tradicionalisti kakor strukturalisti pretirano zavzemali za to, da je treba jezik (langue) razumeti in raziskovati kot abstrakten pojav, kot »avtonomno enoto« zunaj individualnih in socialnih stikov (L. Hjelmslev, *Linguistique structurale*, 1948 — v *Essais linguistiques*, København 1959, ss. 21, 23). Ugotovitev pogosto velja tudi v primerih, ko je deklarativno poudarjena potreba po naslonitvi na socialni, zgodovinski ali kakšen drug kontekst. — Prešlo je tudi v navado, da najraje analizirajo jezik, ki je kristaliziran v pisni obliki (slovarji npr. skoraj brez izjeme temeljijo na izvlečkih iz pisanih besedil), in da obravnavajo le »fragmente«: tradicionalna eksperimentalna fonetika raziskuje glasove in izolirane besede, slovnice se ukvarjajo s sintagmami in iz konteksta iztrganimi stavki, itd.; celo strukturalna lingvistika najraje pretresa paradigmatične odnose, izogiba se »nerodnih« sintagmatičnih zaporedij in širokih kontekstov, drži se tako imenovanih »mikrokontekstov«.

Najpogosteje srečujemo težnjo, ki hoče obvarovati *jezik* (langue) »nečistoč«, kot so *posebno, individualno, konkretno*; dalje, odnosa do konteksta nasploh, do konotativnega konteksta in odnosa do vsega, kar je psihično — torej vsega, kar je najtesneje povezano s tistim, ki jezik proizvaja: s *človekom*.

Značilno je, da se navadno izogibajo (od De Saussurea do Hjelmseva in drugih jezikoslovcev) tudi točnega določanja, kdo naj proučuje pojave, ki so v zvezi z *govorjenjem* (parole); teorija informacij danes to pogosto imenuje *sporočanje* (message), včasih tudi *pogovor*. Tako ustvarja večina kibernetikov, matematikov in inženirjev, ki delajo v telekomunikacijah, posebno metodologijo (in to hočejo vsiliti tudi modernemu jezikoslovju), ki daje prednost deduktivno pridobljenim konstrukcijam; s tem pa jezik do kraja destilirajo — torej iz njega odstranijo vse, kar je v zvezi s »pomenom«, samo da bi dobili »čiste« oblike.

2

Kako naj torej vskladimo različne znanstvene podatke in metodologije, ki dajejo tudi prav nasprotno izsledke o istem predmetu?

Najprej bi bilo potrebno, da nobena od teh dveh znanosti (ali smeri v okviru ene vede) svoje metodologije ne bi imela za edino koristno pri študiju pojava komunikacije; nobena znanost namreč ne bi smela, kakor je to zahteval L. Hjelmselev, zanikati pravico proučevanja jezika tudi na drugačen način (cit. delo, s. 23).

Na drugi strani pa je treba ugotoviti, da vsaj v današnji fazi obstajajo vidiki, ki jih nobena smer niti v psihologiji niti v jezikoslovju ne more proučevati ustrezno in zanesljivo, ne da bi bila v nevarnosti, da pride v nasprotje z metodologijo sléherne izmed njih. Za uspešno proučevanje teh vidikov je nujno, da se utemelji mejna znanost (ali samo »meddisciplinarni prijem«) s specifično metodologijo, *psiholingvistika*.

Po mojem mnenju tako utemeljene psiholingvistike ne bi smeli imeti za vejo ali smer ne jezikoslovja ne psihologije, temveč za znanost (ali meddisciplinarno metodologijo), ki ima svojo upravičenost v današnji klasifikaciji znanosti in ki deluje v duhu nove metodologije mejnih disciplin.

Znano je, da je bilo v zadnjih letih na različnih področjih čutiti potrebo po meddisciplinarnih znanostih, ki se pojavov lotevajo z dveh stališč, boljše, z mejnega gledišča. Pravzaprav ne gre vselej za odkrivanje novega predmeta, ki bi zahteval novo znanost, marveč za vznik novih, doslej neznanih pogledov na že obstoječi predmet, ki se z uporabo kombiniranih metod dveh znanosti in ustreznih interpretacij razkrije boljše in globlje. Nekaj podobnega se je dogajalo in se še dogaja v proučevanju govornega procesa (langage) ali, točneje, v območju *komunikacije*; ta splošni termin se nanaša na večje število stališč (ustrezni psihični procesi ali govorni proces, jezik ali »kod« in njegove posebne konkretizacije ali »sporočila«, sporočanje v celoti, itd.), ki so enoten pojav, v metodološkem smislu p r e d m e t z različnimi vidiki, ki pa jih sploh ni treba strogo razmejiti.

V tem stoletju so začeli govorni proces (langage) jemati kot zelo kompleksen pojav, pri katerega proučevanju morajo sodelovati različne discipline. Vendar ima to sodelovanje nekaj tradicije že iz 19. in začetka 20. stoletja, ko so skušali združiti prizadevanja psihologije govornega procesa in nervopsihiatrije, pa tudi jezikoslovja in psihologije (naj omenimo le imena, kot so H. Steinthal, H. Paul, W. Wundt in posebno J. van Ginneken s knjigo *Principes de psychologie linguistique*, Leipzig-Amsterdam 1907). Vendar očitno še ni bil prišel

čas za učinkovito sodelovanje, kajti psihologija govornega procesa še ni imeja trdne metodologije in zadostnih eksperimentalnih podatkov, a tudi jezikoslovje še ni zbralo dosti zadovoljivih ugotovitev, da bi lahko razložilo, kaj je pravzaprav ta sistem — jezik (langue), o katerem so začeli govoriti.

Pozneje, okoli leta 1930, so različne okoliščine znova pospeševale sodelovanje med jezikoslovjem in psihologijo. Ugodno ozračje je bilo ustvarjeno v krogu revije *Journal de psychologie normale et pathologique*, v kateri so jezikoslovci in psihologi objavljali razprave (tudi v posebnih zbornikih), ki imajo še danes znanstveno veljavo. Podobno je tudi praška fonološka šola (nekaj njenih pobudnikov se je zanimalo za psihologijo) v svojem konceptu in v objavljenih delih upoštevala tudi psihološki vidik. Tudi nemška tradicija, kjer so na eni fakulteti združene filozofija, psihologija in jezikoslovje, je v tridesetih letih ustvarila dela, v katerih se je psihologija (posebno še filozofija in spekulativna psihologija) dotikala jezikoslovja (E. Cassirer, K. Bühler, J. Stenzel, F. Kainz, idr.). V Italiji je psihološki laboratorij A. Gemellija opravil analize, v katerih je fonetika povezana s psihologijo.

Vendar so bile take raziskave še razmeroma redke in ne bi mogli reči, da so bili raziskovalci jezikoslovno in psihološko enako izobraženi; razen tega raziskav niso izvajali načrtno in meddisciplinarno organizirano (mišljena so taka raziskovanja, v katerih ne sodelujeta jezikoslovec in psiholog, temveč jih opravlja jezikoslovec-psiholog, ki se problema loteva z dveh gledišč, toda meddisciplinarno spojen). Da je zares potrebna taka dvojna izobrazba in organizirana izpeljava meddisciplinarnega raziskovanja, sem občutila že pred dobrimi dvajsetimi leti, ko sem pripravljala delo, ki je pozneje izšlo pod naslovom *Langage et contexte*¹, in podobno so najbrž čutili tudi drugi raziskovalci po zadnji vojni. Po razmahu informacijske teorije, po raziskavah sredstev mehničnega prenosa sporočil in »komunikacije« sploh, lahko rečemo, da je bila okoli leta 1950 ta ideja »v zraku«. Potrebno pa je bilo tudi ime, ki bi izluščilo in strnilo vse te tendence in nanesele je, da se je uveljavil prav termin *psiholingvistika*. To seveda še ne pomeni, da je ime ustvarilo novo znanost; odraža le stvarno potrebo v razvoju znanosti. Vendar bi bilo zmotno, če psiholingvistike ne bi imeli za to, kar je, nameč področje zase, ampak bi jo enačili s »smerjo« ali »šolo« samo zato, ker ji je dala ime skupina, ki se je združila, da bi razpravljala o teh vprašanjih.

Zdi se, da je termin *psiholingvistika* začel krožiti leta 1954, ko je bila v ZDA objavljena knjiga *Psycholinguistics*², ki pomeni rojstvo te smeri v ameriški znanosti; leta 1961 je tej knjigi sledila dokaj raznorodna antologija zanimivih študij, ki niso bile zbrane z enotnim namenom, niti ta zbornik nima nikakršnega metodološkega uvoda³.

¹ T. Slama-Cazacu, *Langage et contexte*. Haag 1961 (romunska izdaja, Bukarešta 1959; španska izdaja, Barcelona 1970); prve razprave, ki o njej govorijo (Le principe de l'adaptation au contexte) so izšle v *Studiis si cercetari lingvistice* (Lingvistične študije in raziskave) 1954, ss. 201—245, in v *Revue de linguistique* 1956, ss. 79—118.

² Ch. Osgood — T. Sebeok (ured.), *Psycholinguistics. A survey of theory and research problems*. Baltimore 1954. Gl. tudi poročilo A. Tabouret-Kellerja v *Word* 20, 1964 ss. 89—98. Termin je verjetno prvič uporabil N. Pronk v *Language and psycholinguistics: a review*. *Psychol. bulletin* 43, 1946, ss. 189—239.

³ *Sol Saporta* (ured.), *Psycholinguistics. A book of readings*. New York 1961. Skoraj istočasno so bili sporadično objavljeni še drugi prispevki, npr. zelo koristna študija avtorjev J. Berko in R. Brown, *Psycholinguistic research method*, v P. H. Messen (ured.), *Handbook of research methods in child development*. New York — London 1960, ss. 517—557.

Leta 1962 je združenje »L'Association de psychologie de langue française« organiziralo simpozij; referate je objavilo leta 1963 z naslovom *Problèmes de psycholinguistique*.

V istem obdobju je poudarila O. S. Ahmanova, ki je v brošuri izdala povzetek ameriške knjige iz leta 1954, da se jezikoslovje dandanes ne sme več bati stikov s psihologijo in da bo nova veda odigrala pomembno vlogo⁴. Res se je čedalje bolj širilo gibanje v zvezi s tem; veliko psihologov se je približalo jezikoslovju, marsikateri lingvist je začel upoštevati tudi psihologijo. Doživeli smo zanimiv pojav v zgodovini jezikoslovja in psihologije: psihologi postajajo »psiholingvisti« in pri tem izhajajo iz lingvistične teorije generativno-transformacijskih modelov (z morda ne najboljšimi rezultati za psiholingvistiko), in nekateri lingvisti jezikoslovje enačijo s psihologijo (gl. N. Chomsky, *Language and mind*. New York 1968, s. 1: »... posebna veja spoznavne psihologije, znana kot lingvistika...«). Kljub temu ne moremo trditi, da je nagel in spektakularen razmah psiholingvistike (ali tega imena, ki ga nosijo včasih zelo raznorodne študije) spremljala dovolj jasna zavest o tem, kaj naj to ime pomeni. Čeprav je izšlo precejšnje število pomembnih del⁵, na splošno ne bi mogli reči, da je bila psiholingvistična metodologija (ta termin nam pomeni koncepcijo predmeta, metode, probleme, itd.) v ospredju prizadevanj tistih, ki pišejo o psiholingvistiki.

Spričo tega bom skušala predstaviti metodologijo kar najprecizneje in najbolj strnjeno po svojih lastnih izkušnjah; seveda jo je tu mogoče razložiti le na kratko⁶. Ta metodologija je že veliko let osnova vseh mojih raziskav, ki so deloma nastajale v obdobju pred začetkom ameriške smeri in pred pojavom termina *psiholingvistika*.

Temeljna razlika med pojmovanjem, ki ga predstavljamo in med tistim, ki ga je sprva razglašala ameriška smer, je v odnosu med koncepcijo in metodologijo. Pobudniki ameriške psiholingvistike (S. A p o r t a, cit. delo. s. V; Ch. O s g o o d in T. S e b e o k (ured.), cit. delo, s. 20 in dalje) so nedvomno izjavili, da jo utemeljujejo na behavioristični psihologiji, torej na psihologiji, ki v večini svojih različic pri proučevanju psihičnih pojavov izključuje raziskovalno zavest, in zato ostaja mehanicistična: ne zajame kompleksnosti »govorečega« človeka. Toda govorni proces (langage) je globoko človeški fenomen in ga mora voditi zavest; proučevati in razlagati ga moramo skozi prizmo socialnega determinizma in odnosa do celotnega psihičnega bivanja, v katerem igrata važno vlogo mišljenje in aktivnost, izhajajoča iz anatomofiziološke osnove. Po tej koncepciji, ki upošteva človeka v vsej njegovi kompleksnosti, bom predstavila metodologijo, za katero mislim, da se dosledno ujema z njo.

⁴ O. S. Ahmanova, O psiholingvistike. Moskva 1957, ss. 3—6.

⁵ Npr. R. Titone, La psicolinguistica oggi. Zürich 1964; S. Ervin-Tripp, D. Slobin, Psycholinguistics. Annual rev. of psychology, 1966, 17, s. 435 in dalje; J. Lyons, R. Wales (ured.), Psycholinguistic Paper. Edinburgh 1966; R. Rommetveit, Words, meanings and messages. New York 1968. Nekateri psiholingvisti brez pomisleka enačijo psiholingvistiko s psihologijo jezika (gl. npr. H. Hörmann, Psychologie der Sprache. Springer, 1968; angleška izdaja: Psycholinguistics. Springer, 1970.)

⁶ Prvič je bila razložena na Konferenci romunske lingvistike leta 1964 v Bukarešti in objavljena v Studii si cercetari lingvistice, 1965, št. 1, ss. 131—147; Revue roumaine de linguistique, 1965, št. 1—3, ss. 309—316; Linguistics 1966, št. 24, ss. 51—72. Bil je o njej govor v različnih predavanjih in na tečaju Mednarodnega seminarja za uporabno jezikoslovje (Grenoble 1966) kakor tudi v knjigi Introducing in psiholingvistica. Bukarešta 1968, (italijanski in angleški prevod je pred izidom); v zadnjem času: Code levels, interdisciplinary approach, and the object of psycholinguistics. Rev. roum. des sciences sociales — Psychologie, 1970, 4, ss. 87—96.

Raziskovanje jezikovnih dejstev v povezavi s psihologijo danes ne pomeni več, da sprejemamo neobjektivno, impresionistično stališče, ki ne daje možnosti za natančno obdelavo dobljenih podatkov: današnja psihologija s svojimi eksperimentalnimi in kvantitativnimi metodami, s svojimi preciznimi napravami in znanstveno pridobljenimi rezultati, ni več psihologija, ki je v časih van Ginnekena upravičeno zbudila nezaupanje za objektivnost zavzetih jezikoslovcev. Nadalje naslonitev na psihologijo nikakor ne pomeni, da se zatekamo k individualni razlagi teh dejstev; sicer pa ne smemo pozabiti, da je tudi posameznik predvsem socialno determiniran in da je to treba upoštevati. Ne opiramo se na psihiko posameznika, temveč iščemo razlage skozi prizmo splošnih zakonitosti človeške psihike; tu se lahko pojasni celo dejstvo, da v jeziku obstajajo sistemi in strukture, ki ustrezajo človeškim algoritmom. Nekateri vidiki lingvistične teorije pa dobijo objektivna potrdila v sami psihični stvarnosti.

3

Bistveno v prikazovanju sleherne metodologije je, da natančno določimo *predmet* spoznavanja. Najprej moramo predmet psiholingvistike ločiti od predmeta lingvistike. Izhajali bomo iz dejstva, ne da bi pretresali pravilnost tega postopka, da jezikoslovje obravnava le *jezik* (langue) t. j. slovnični, leksikalni in fonološki sistem, ki ga izluščimo kot skupni vzorec tega ali onega kolektiva. Obravnava psihologije *govornega procesa* (langage), ki je predmet psihologije, je usmerjena v »tehniko« govornega procesa (t. i. mehanizmi govora), v psihične faktorje in njihove fiziološke osnove, v psiho-socialne okoliščine, ki pomagajo pri oddajanju in sprejemanju sporočila, v govor in razumevanje govora. Psihični procesi so torej predmet psihologije, ki pa nič ne doseže, če ne upošteva tudi *jezikovnih* dejstev, če skuša obravnavati procese same na sebi in ne kot procese s *konkretnimi* jezikovnimi dejstvi in kot procese, katerih rezultat so taka dejstva. Konkretna realizacije jezika kolektiva, De Saussureove *parole*, so v jezikoslovju še danes bolj malo obravnavane; psiholingvistika pa obravnava prav te najbolj konkretne realizacije jezika, »individualna jezikovna dejstva« ali »sporočila«, odražajoča »individualne jezikovne sisteme« (gl. opombo 6, *Code levels* . . .). Sporočila obravnavamo v neposredni zvezi z *oddajateljem* in *sprejemalcem*, z odnosi, ki nastajajo med njima in z različnimi situacijami, v katerih se odvija to delovanje. Osrednji objektiv psiholingvistike bo torej usmerjen v sporočila in njihove odnose s človeškimi bitji, ki jih oddajajo; dalje v situacije, ki vselej modificirajo sporočila govorečih ljudi.

Metodologija psiholingvistike mora torej določiti metode za zbiranje podatkov v zvezi s konkretnimi situacijami in obenem tudi prispevati k interpretaciji — že s tem, kako jih zabeleži. Tu lahko prikazemo le nekaj splošnih metodoloških načel in njihovih aplikacij.

A. V nasprotju z nekaterimi ekstremističnimi tokovi strukturalnega jezikoslovja psiholingvistika — po mojem razumevanju — ne zapostavlja induktivne metode; meni namreč, da sta obe metodi, induktivna in deduktivna, enako koristni, ker dopolnjujeta druga drugo.

Pomembna naloga psiholingvistike, ki naj bi tako neposredno služila tudi jezikoslovju, je torej v tem, da zbira *jezikovna dejstva* kot živo stvarnost, da re-

gistrira jezikovno realnost v najrazličnejših sporočilih, v katerih se uresničijo potencialna dejstva jezika (langue), in da iz tega izlušči nekatera splošna načela. Pozornost, ki jo posvečamo konkretnim realizacijam jezika, ne pomeni, da smo se ustavili pri posebnem; registraciji dejstev sledi njih vrednotenje in interpretacija ter končno sinteza, ki naj oblikuje načela in zakonitosti psiholingvistike.

B. Ko psiholingvistika proučuje jezik v njegovem funkcioniranju, torej kot kompleksen pojav komunikacije, zajame tako oddajatelja (govorečega) kot sprejemalca (poslušajočega); nadalje upošteva vse spremembe, ki nastajajo v oddajatelju in sprejemalcu, pa tudi medsebojne vplive, ki jih sproža ta odnos. — To vprašanje sem obravnavala v knjigi *Langage et contexte* (cit. v op. 1). Prav zato bo psiholingvistika prispevala predvsem h globljemu spoznavanju nekaterih vidikov, za katere jezikoslovje še nima dovolj podatkov; gre za sporočanje kot tako, obravnavano v vsej njegovi dinamiki, v njegovi govorni in dialogični obliki (gl. moje delo *Dialogul la copii (Dialog pri otrokih)*, Bukarešta 1961; češki prevod *Dialog u dětí*, Praga 1966).

Predvsem zaradi tega, ker se jezikoslovje ne loteva konkretnega sporočanja in niti ne Saussureove »parole«, so številni vidiki jezika še neznaní ali pa jih ne proučujejo; tako so mogoče spekulacije okrog abstraktnega »jezika«, preden smo dodobra spoznali vsa objektivna jezikovna dejstva. Obenem pa se jezikoslovje precjéj opira na to, kaj »mislijo« ali »čutijo« jezikoslovci-raziskovalci, in na njihovo introspekcijo — drugače povedano, temelji na treh osebah, ki so lahko vključene v komunikacijski akt: na oddajatelju, sprejemalcu in zunanjem opazovalcu, od katerih sta bistvena samo prva dva. V jezikoslovju se veliko uporabljajo podatki, ki jih je introspektivno zbral zunanji opazovalec-jezikoslovec; in pogosto se zanemarja vse tisto, kar se dogaja med oddajateljem in sprejemalcem, torej realizacija komunikacije s sporočili.

Po psiholingvističnih metodah, ki pa nam ne smejo pomeniti posebnih »receptov«, ker so to le postopki, ki dobijo svojo psiholingvistično specifičnost šele od našega stališča in zastavljenega cilja, lahko zbiramo zanimivo gradivo v zvezi z različnimi vidiki govornega jezika (intonacija, govorna tehnika, premori, hitrost govora, oblike »parazitskih« izrazov, pretežna izbira in raba nekaterih leksikalnih in slovničnih sredstev v govornem izražanju, spremljava ali nadomeščanje teh sredstev z mimiko in kretnjami, itd.).

C. Psiholingvistika raziskuje jezik v realnih situacijah — v njegovem delovanju in obenem v vseh notah, sestavljajočih celoten izraz; metoda, ki jo priporočamo, je torej *dinamično-kontekstualna*. Izoblikovala sem jo v svoji knjigi *Introducere în psiholingvistica*, cit. v op. 6, z aplikacijo npr. v dialektologiji, stilistiki, itd.

Ta metoda nam omogoča, da komunikacijo spremljamo v njenem poteku, v replikah, v postopnem tvorjenju stavkov, v modifikacijah, ki nastajajo zaradi sprememb v situaciji ali sodelujočih partnerjih; z njo lahko zasledujemo dinamiko v zavesti, v dveh sistemih (pojav dvojezičja, narečne variante, itd.); opazujemo govorne pojave v samem delovanju ljudi, in predvsem med njihovo glavno aktivnostjo, delom. Vse to nam približa jezikovna dejstva, ki so se jezikoslovju često izmaknila.

Razen tega navedena metodologija večja zanimanje za študij jezika v njegovi genetični (evolutivni) dinamiki, ko se otroci učijo govoriti⁷, v postopnem osvajanju tujega jezika, ipd. Psiholingvistika rešuje ta vprašanja s proučevanjem dinamike učenja in rabe jezika.

Drugo načelo, ki ga poudarja dinamično-kontekstualna metoda, je nujnost raziskovanja raznih komunikacijskih pojavov v zvezi s *kontekstom*, in naj gre za splošni socialno-historični ambient ali za konkretno situacijo govorečega, za sintagmatične celote s trdno zasidranim slehernim sestavnim delom, a ne da bi pri tem zanemarili povezovanje jezikovnega dejstva z jezikovnim sistemom kot celoto. Načelo integracije v kontekstu se ne nanaša le na interpretacijo jezikovnih dejstev, kakor v glavnem to razumemo, marveč tudi na način zbiranja teh dejstev. Jezikovnih dejstev torej ne registriramo izolirano, umetno iztrganih iz konteksta, ampak v njihovi situaciji in s skupkom njihove situacije (prava in ambientna jezikovna situacija).

D. Dinamično-kontekstualna metoda vsebuje tudi bolj specifične psiholingvistične implikacije, saj mora registrirati in razlagati jezikovna dejstva v zvezi s *psihičnim stanjem osebe* (oddajatelja in sprejemalca). Tudi ob tej perspektivi in obenem še v mejah splošnega se že približujemo tudi individualnemu — neposredno s stilom povezanim dejstvom. Čustvenost, »motivacija« v modernem psihološkem pomenu (interesi, potrebe, tendence), temperament, miselnost, ipd.) igrajo važno vlogo pri izbiranju izraznih sredstev; in teh vidikov psiholingvistika ne more zanemarjati, nasprotno, kajti to je edina veda, ki jih lahko adekvatno raziskuje. Odnos do mišljenja sestavlja enega najpomembnejših vidikov te perspektive, ki je zato vprašanja *pomena* postavila v ospredje in jih tudi ustrezno obravnava.

E. Glavni metodični postopki ali metode v ožjem smislu, ki jih uporablja psiholingvistika, so: opazovanje z intervjuji — nekoliko drugače kot je navada v jezikoslovju — in *eksperiment*. Mislim, da je eksperimentalna metoda važen prispevek psiholingvistike k raziskovanju jezikovnih dejstev (vztrajno jo je že od leta 1954 priporočala tudi ameriška smer). Končno omogočajo tudi razna moderna tehnična sredstva, ki jih uporabljamo v psihologiji in fiziologiji, da objektivno in zelo natančno registriramo razne raziskovane vidike (čas reagiranja, pletismografija, EEG, EKG, itd.).

F. Psiholingvistična metodologija se ne omejuje samo na zbiranje dejstev (podatkov), marveč vključuje tudi njihovo *interpretacijo*; to je predvsem eksplikativna metodologija. Zbiranje in interpretacija podatkov sestavljata celoto, ki je ne smemo ločevati; oba vidika sta funkcionalno povezana med seboj.

V nasprotju z metodologijo nekaterih strukturalističnih šol psiholingvistika — v naši koncepciji — ne opisuje samo lingvističnih dejstev, marveč jih skuša tudi razložiti; objasniti skuša dejstva, ki zadevajo strukturo ali sistem, v njihovi vzročni povezanosti. S tem se obvaruje zmotnih interpretacij, izhajajočih iz notranjih zvez »avtonomnega« sistema. Ne gre za to, da bi se izogibali »abstrakcijam«; vendar mora biti docela jasno, ali imajo kakšen odnos s stvarnostjo ali ne, ali res zadenejo bistvo ali pa so zgolj konstrukcije čistega umovanja, od-

⁷ V eni svojih psiholingvističnih študij sem primerjala dinamiko osvajanja odvisnih sklonov v razvoju otroka z oblikami, ki obstajajo v splošnem jeziku, v narečjih in v starem jeziku: *The oblique cases in the evolution of child language*. *Revue roumaine de linguistique*, 1962, 1, ss. 71—89.

maknjene jezikovni resničnosti. Dodati moram, da obdelava zbranega gradiva ne izključuje uporabe novejših postopkov, statističnih in tistih, ki so v rabi v teoriji informacije, prevzetih tako od sodobne lingvistike kakor od moderne psihologije. Stik s psihologijo, poudarjam, danes ne pomeni več izgube možnosti za natančno obdelavo v prizadevanju za objektivne izsledke.

4

Psiholingvistično metodo sem predvsem zadnjih petnajst let uporabljala v svojih objavljenih delih, od katerih jih tu omenjam le nekaj (v zvezi s to problematiko so nekatere razprave izšle tudi že veliko prej).

Načelo prikazane metodologije zahteva neposredno zbiranje jezikovnih dejstev, zato se moje aplikacije te metode nanašajo na meni najbližje jezikovno okolje, romunski jezik.

O otroškem jeziku sem zbirala podatke, ki so lingvistično najbolj analizirani ali se dajo analizirati. Zapisala sem jih kompleksno in precizno pri zelo velikem številu otrok; podatki, na katerih so zasnovana doslej objavljena dela, veljajo za skoraj 600 romunskih otrok, starih od dveh do sedem let⁸. V razpravah obravnavam pridobivanje leksike, preobrazbo pomenske vsebine besed in osvajanje slovnične strukture, začenši s »sintagmatičnimi bloki«, katerih vrednost se postopoma spreminja; precèj sem se posvečala tudi prilagajanju otroka dialogični dinamiki, ipd.; v eni od svojih novejših študij sem preiskovala oblikovanje fonološkega sistema pri otroku v neposredni zvezi s spreminjanjem njegove starosti⁹. V vseh teh študijah je jasno izražen odnos med govorno romunščino odraslih in romunščino otroka, kakor to omogoča mehanizem »selektivnega odmeva«¹⁰, kakor to dovoljujejo možnosti mišljenja in percepcije, otrokova čustvenost in njegovi interesi.

Z raznimi drugimi aplikacijami psiholingvistične metodologije je bilo mogoče odkriti vrsto dejstev o govorni romunščini odraslih v zvezi z vlogo konteksta, ki ga proučujemo tudi z eksperimentalnimi sredstvi, z mehanizmom kontaminacije in razlago različnih kontaminacij v romunščini skozi prizmo odnosa med govornim procesom in mišljenjem¹¹ in z načinom, kako govoreči Romun v svoji

⁸ Rezultati so bili objavljeni v delih: *Relatiile dintre gândire și limbaj în ontogeneza* (Odnosi med mišljenjem in jezikom v ontogenezi), Bukarešta 1957; *Dialogul la copii*, cit.; *Particularități ale însușirii structurii gramaticale de către copil între 2 și 3 ani* (Posebnosti osvajanja slovnične strukture pri otroku med 2. in 3. letom). V *Culegere de studii de psihologie*, Bukarešta, IV. zv., 1962, ss. 119–152; *The oblique cases in the evolution of child language*, cit.; *La dynamique des relations entre la pensée et le langage*. *Revue roum. des sc. sociales — Psychologie*, 1965, 2. ss. 167–180, itd.

⁹ *Quelques remarques théoriques et méthodologiques sur les problèmes de la forme et de la substance dans la gènèse du système phonématique*. *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* III, 1966, ss. 171–179 (gl. tudi *Langage et comportement*, 1966, št. 4). Da bi po enotni metodi primerjali razvoj fonološkega sistema v različnih jezikih, je delala raziskovalna skupina z mednarodno udeležbo (K. Ohnesorg, L. Kaczmarek, R. Gsell, G. Francescato, itd.).

¹⁰ Pojem »selektivni odmev«, ki smo ga vpeljali v knjigi *Odnos med mišljenjem in jezikom v ontogenezi*, cit., str. 430, je iz psiholingvistike, in ga ne moremo tu podrobneje analizirati.

¹¹ O podrobnostih gl. med drugim: *Odnos med mišljenjem in jezikom v ontogenezi*, cit., pogl. IV; *Observatii si cercetari experimentale cu privire la contaminari* (Opažanja in eksperimentalne raziskave o kontaminacijah). *St. si cercet. lingv.*, 1956, 3–4, ss. 207–233; *La dynamique des relations*, cit.

zavesti dojema diftonge¹²; do posebnega izraza je prišla vloga osebne izkušnje v rabi jezika¹³ in vloga homonimije v kontekstu¹⁴, ipd.

V novejšem času sem psiholingvistično metodologijo aplicirala pri obravnavi odnosov med govornim procesom (langage) in delom¹⁵; pri tem sem osvetlila več vidikov, ki bi mogli biti razen za splošno jezikoslovje zanimivi tudi za romunščino. Z omenjenimi metodami sem zabeležila razne termine in pomene, ki jih ni bilo v zbirki gradiva za akademski slovar, pa tudi nekaj podatkov in pojava, ki jih tradicionalna metodologija še ni obravnavala. Nakazana so bila tudi vprašanja, ki jih prinaša tehnika avtomatov, med njimi problemi, ki jih zastavlja ustvarjanje optimalnih besednih sporočil.

Obravnava konkretne komunikacije nam je odkrila tudi zelo važno vlogo v besedni povedi integriranih nebesednih sestavin: psiholingvistika (in v prihodnje tudi lingvistika) se mora spoprijeti z analizo te »mešane sintakse«¹⁶, ko besedne prvine v isti povedi nadomeščajo nebesedne — razlog več za revizijo tradicionalnih sintaktičnih shem.

Med najnovejšimi raziskavami naj omenim obravnave o učenju tujih jezikov; skušala sem orisati psiholingvistično perspektivo tega vprašanja¹⁷ in pred kratkim tudi teoretično in metodološko psiholingvistično utemeljitev kontrastivnega jezikoslovja¹⁸. Ta načela se veliko uporabljajo pri raziskavah v zvezi s kontrastivno analizo romunsko-angleške slovnice (Romunski načrt).

Jasno je, da je psiholingvistična metodologija še v začetni fazi, vsaj kar zadeva njeno natančno definicijo. Vendar so se razložena načela oblikovala postopoma, ob praktični uporabi, in ne kot prazne teoretične domneve. Prav to po mojem mnenju govori prikazani metodologiji v prid in daje jamstvo za njeno nadaljnjo aplikacijo.

Prevedel F. Jakopin

¹² The experimental reversed speaking with special view to diphthongs. *Revue de linguistique*, 1958, 1, ss. 19—31 in v *Recherches sur les diphtongues roumaines*. Bukarešta-Kobenhavn, Acad. R. P. R. — Munksgaard, 1959, ss. 123—135.

¹³ Gl. Statistika fonem i značenje opyta predskazaniya. *Revue de linguistique*, 1959, ss. 147—152.

¹⁴ The study of the resolution of homonymy by means of the experiment of prediction. *Revue roum. des sc. sociales — Psychologie*, 1964, 2, ss. 225—241 (gl. tudi *Actes du Colloque International de Linguistique Appliquée*, Nancy 1964).

¹⁵ V knjigi *Comunicarea în procesul muncii* (Komunikacije v delovnem procesu). Bukarešta 1964; gl. tudi: *Remarques sur particularités du message verbal, déterminées par le travail*. *Linguistics*, 1963, 2, ss. 60—84; *Sprachliches über die Kommunikation im Arbeitsprozess*. *Revue de linguistique*, 1962, 1, ss. 71—90; *Problèmes psycho-linguistiques posés par les messages verbaux employés dans l'automation*. *Revue roumaine de linguistique*, 1964, 119—130; *L'économie et la redondance dans la communication*. *Cahier de linguistique théorique et appliquée* I, 1962, ss. 17—27.

¹⁶ L'étude du roumain parlé: un aspect négligé — l' »indicatio ad oculos«. *Actele celui de -al XII-lea Congres international de lingvistica si filologie romanica*, vol. I, Bukarešta 1970, ss. 591—599.

¹⁷ La linguistique appliquée et quelques problèmes psycholinguistiques de l'enseignement des langues. *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, V, 1968, ss. 221—246.

¹⁸ (z W. Nemserjem), *A contribution to contrastive linguistics. (A psycholinguistic approach; contact analysis)*. *Revue roum. de linguistique*, 1970, 2, ss. 101—128.

NOVEJŠA SRBSKOHRVATSKA LEKSIKOGRAFIJA

1

Znano spoznanje, da v leksikografiji nikoli ni konca ne kraja dela, je tudi v srbskohrvatskem jezikoslovju dobilo svoje potrdilo. Kljub skoraj nepreglednemu številu leksikografskih izdaj, zlasti dvojezičnih, ki iz leta v leto izhajajo v Beogradu, Zagrebu, Sarajevu, Novem Sadu, Cetinju, Titogradu, pa tudi zunaj Jugoslavije, kompletnega sodobnega slovarja današnjega srbskohrvatskega jezika še vedno — ni. Ta paradoks komajda zmanjšuje dejstvo, da so že izdani enciklopedični slovarji in leksikoni posameznih strok (npr. *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, *Jezik*, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, *Srpski mitološki rečnik* ...), ki po kvaliteti sodijo v sam vrh jugoslovanske leksikografske znanosti.

Ko je leta 1880 izšel v Zagrebu prvi zvezek *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, se je zdelo, da bosta hrvatska in srbska leksikografija dobili zelo zgodaj slovar celotnega jezika, preteklega in takratnega. Toda ob plemeniti ideji, naj bi to bil slovar »vseh srbskohrvatskih besed«, so pomrle cele generacije leksikografov, slovar so spremljale tudi druge različne težave in nevšečnosti, tako da je danes, po devetdesetih letih naporega dela, slovar tiskan do črke T (»tustošija«), obsega pa zajetnih dvajset zvezkov. V tem časovnem presledku so seveda starejši zvezki (npr. gesla A, B, C...) ostali nepopolni glede na sodobni jezik, ker posameznih besed takrat še ni bilo. Prav tako so zunaj slovarja ostale besedne novosti, ki jih srečujemo v literarnih delih tako rekoč od realizma naprej. Ideja o opisu vseh besed je na ta način že zelo zgodaj naletela na najbolj naravno oviro: na čas in možnost. Kajti bilo je očitno, da se besedne tvorbe in rabe pojavljajo in razvijajo veliko hitreje, kot jih je zmožna spremljati in zbirati peščica leksikografov. Toda ne glede na dejstvo, da je akademijin slovar postal žrtev lastnega načrta, lastnega optimizma in dobre volje, je to slovar, ki bo še cela desetletja brez primere v srbskohrvatski leksikografiji. Ne samo zato, ker bo za vedno ostal nepogrešljiv pripomoček za zgodovino srbskih in hrvatskih besed, marveč predvsem zato, ker so se avtorji v teku celega stoletja trudili, da ostanejo na visoki kvalitetni ravni, ker so načelo kvalitete vedno postavljali kot tisto zahtevo, mimo katere se ne sme. Akademijin slovar je danes ekskluzivno leksikografsko delo, namenjeno predvsem strokovnjakom. Širše množice zanj niti ne vedo. V knjigarnah se ne prodaja, starejših zvezkov ni mogoče kupiti niti antikvarno. Slovar tako sameva po različnih knjižnicah in ustanovah, za povprečnega jezikovnega radovedneža je predrag, preobsežen, arhaičen, pa tudi nerazumljiv v svojih kompliciranih zgodovinskih razlagah. Čeprav akademijin slovar ustvarja videz monumentalnosti, ne ustreza tisti osnovni potrebi jezikovnega in kulturnega ljubiteljstva: imeti slovar, imeti priročnik, ki bo stal pri roki vsakega izobraženca in na osnovi katerega bi si človek lahko vsak dan izpopolnjeval osnovna leksikalna spoznanja. Tak slovar ne sme imeti dvajset zvezkov, ne sme biti predrag in mora biti kompleten, tj. od A do Ž.

Toda kljub izkušnjam in opozorilom, ki jih je prinesel zagrebški akademijin slovar, je beograjska *Srpska akademija nauka* začela leta 1959 izdajati *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Čeprav se sliši paradoksalno, je tudi to slovar »vseh besed«, razlikuje pa se od zagrebškega v tem, da seveda upošteva tudi novejši besedni fond, da citira tudi tiste pisatelje, ki so se rodili po zagrebškem slovarju, umrli pa so pred beograjskim. Skratka, vse tisto, česar v zagrebškem slovarju ni, ali zaradi objektivnih razlogov (npr. bogato besedišče posameznih pisateljev: Matoša, Krleže, Andrića, Gorana Kovačića, Kolarja, Božića, Lalića, Čopića, Davića in dr.) ali zaradi drugačne selekcije virov, bodo zbrali in natisnili v beograjskem slovarju. Oba slovarja naj bi tako predstavljala nekakšno komplementarno celoto, tokrat pa res »vseh besed«. Od leta 1959 do leta 1969 je izšlo šest (spet: zajetnih) zvezkov od A do Z, in sicer po azbuki: A, B, V, G, D, Đ, E, Ž, Z (do »zemljen«). Če se bo izdajanje nadaljevalo v takem tempu, lahko računamo, da bo celoten slovar izdan okrog leta 2000! Ali pa z drugimi besedami: današnji dvajsetletni jezikoslovni začetniki bodo stari petdeset let, ko bodo v celoti uporabljali Slovar Srbske akademije znanosti! Slovar se praktično piše za generacijo, ki bo rojena šele okrog 1980. leta. Kakšna usoda pa ga med tem časom lahko doleti, je razvidno iz primera zagrebškega slovarja. Problem slovarja, ki bi ga uporabljala tudi naša generacija, je še vedno odprt. Leta 1960 je v Zagrebu (v latinici) in v Novem Sadu (v cirilici) izšel *Pravopis hrvatskosrpskoga (srpskohrvatskog) književnog jezika sa rječnikom*. To je eno izmed redkih leksikografskih del, ki je predvsem upoštevalo že skrajnje kritično potrebo po vsakdanjem slovarskem priročniku za jezikoslovce in navadne jezikovne ljubitelje. Pravzaprav je to eno izmed redkih del, ki je ostalo zvesto hitremu ukrepanju zoper že grozljivo praznino ob vsej monumentalnosti idej, ki so se le delno in prepočasi uresničevale v hrvatski in srbski leksikografiji. Čeprav ta pravopisni slovar niti po zamisli niti po kvantiteti ni mogel popolnoma nadomestiti potrebe po vsakdanjem sodobnem slovarju današnjega jezika, je vendarle preprečil drugo skrajnost, ki je ravno tako grozila s svojimi posledicami: krizo na pravopisnem področju in v pravopisnih normativih. Slovar je vsebinsko omejen: to je samo pravopisni slovar, v njem so samo besede, ki lahko pri povprečnem uporabniku izzovejo pravopisni dvom. Vseh drugih besed (in takih je veliko več) v slovarju ni. Omejeni obseg seveda ni dovolil niti drugih leksikoloških posegov: citiranja del, opisov pomena, sinonimike, ipd. Besede se vrstijo druga pod drugo, spremlja jih pa samo razmeroma natančen pravopisni, naglasni in oblikoslovni opis. V takem konceptu seveda tudi ta slovar ni mogel zadostiti kričeči potrebi po tistem vsakdanjem slovarju, ki ga pričakujejo današnji rodovi. Toda prav izkušnje pri izdelavi pravopisnega slovarja so obetale, da bo končno zagledal beli dan tisti tolikokrat imenovani vseljuski slovar sodobnega srbskohrvatskega jezika.

Novosadski dogovor (leta 1954), ki bo ostal v zgodovini po svojih dobrih, vendar tudi po slabih rezultatih, je bil predvsem dogovor o skupnem hrvatskem in srbskem pravopisu. Zbral je najvidnejše srbske in hrvatske jezikoslovce, književnike in javne delavce sploh. Bila je formirana delovna komisija, ki naj bi izdelala pravopis; med drugimi idejami tega dogovora pa je bila sprožena tudi misel o izdelavi skupnega priročnega slovarja.¹ Nalogo sta prevzeli hrvatska in srbska Matica. Kmalu po tem sta bili formirani tudi ekipi, ki sta se lotili težav-

¹ Sklepi novosadskega dogovora, toč. 5, *Pravopis srbskohrvatskega knjižnega jezika*.

nega dela. Tokrat tudi »sredstev« ni primanjkovalo, kar je sicer kronična bolezen takih podjetij. Vse je kazalo, da bo zdaj zamisel res do kraja izpeljana, saj za izdelavo slovarja ni bilo nobenih ovir več. Tudi sam načrt je bil sprejemljiv. Slovar naj bi imel šest zvezkov, naj bi zajel ves novejši besedni zaklad in upošteval tudi druge leksikološke lastnosti: naglasne, oblikoslovne in sintaktične posebnosti, sinonimiko, osnovne in prenesene pomene. Pomen vsake besede naj bi bil natančno razložen, nato bi sledili citati iz del vidnih črnogorskih, hrvatskih in srbskih književnikov oziroma iz strokovne literature. Vse razlike v pomenu, premiki in odtenki pomena bi morali biti dokazani z resnično rabo. Slovar naj bi bil spet tako izdan kot Pravopis, v dveh izdajah: v latinici v Zagrebu in v cirilici v Novem Sadu, sicer pa naj bi bilo besedišče v obeh izdajah popolnoma identično.

Dokler sta ekipi pridno zbirali gradivo, posamezni uredniki pa obdelovali besedo za besedo (polovica črk je bila v obdelavi v Zagrebu, polovica pa v Novem Sadu ali Beogradu), je v javnosti tu pa tam izšel kak članek,² ki je optimistično obveščal o uspešnem in kvalitetnem napredovanju pri delu in ki je, ne tako redko, hvalil in spodbujal urednike k vztrajnemu nadaljevanju, javnosti pa obljubljal dokončno uresničenje velikega in zgodovinskega načrta.

Trinajst let po novosadski zamisli, jeseni leta 1967, je slovar res izšel: *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, Zagreb 1967*, oziroma: *Rječnik srpskohrvatskog književnog jezika, Novi Sad 1967*. Izšla sta istočasno dva zvezka: v Zagrebu od A do K (abeceda, latinica), v Novem Sadu ravno tako od A do K (toda v azbuki in cirilici).

Prvi odmev ni bil ravno ugoden. Oglasil se je književnik Ivan Raos,³ ki je očital avtorjem, da so nekatera pojasnila napisana popolnoma nestrokovno, da nekaterih navadnih besed v slovarju sploh ni, da opis izvora posameznih besed ni logičen itd. Obenem je Matica hrvatska naročila strokovno ekspertizo pri Stjepanu Babiću, univ. profesorju za sodobni srbskohrvatski jezik, pri Radoslavu Katičiću, univ. profesorju za splošno jezikoslovje, pri Daliborju Brozoviću, univ. profesorju za zgodovino jezika in dialektologijo in pri Tomislavu Ladanu, književniku in enciklopedijskem leksikografu iz Zagreba. Vse štiri ocene so objavljene v reviji *Kritika*, št. 1, ki je prav takrat (1968. leta) začela izhajati pri Matici hrvatski. Rezultat poročila izvedencev je bil podoben eksploziji.⁴ Čeprav je vsak posamezni recenzent ocenjeval slovar s svojega gledišča, so si bili vsi edini, da je slovar — milo povedano — z a n i č. Ponovno je bilo dokazano, da so definicije in opisi posameznih besed oziroma pomenov skrajno naivni in nedopustno malomarni, nekateri pa naravnost smešni. Tako se je avtorjem maščevala prevelika samozavest glede znanja, saj je razumljivo, da peščica leksikografov ne more strokovno obvladati nepreglednih področij različnih terminologij: matematike, fizike, kemije, glasbe, filozofije, jezikoslovja, literature, filma, gledališča, zgodovine, geografije, gozdarstva, ekonomije, biologije, prava, medicine, tehnike, kmetijstva, religije, športa itd., itn. Prikazane so bile tudi druge pomanjkljivosti:

² Npr. Pavle Rogić, *Rječnik suvremenog hrvatskosrpskog književnog jezika*. Jezik, XI, Zagreb 1963.

³ *Telegram*, IX, Zagreb, 16. II. 1967, št. 407.

⁴ Kompletno kritiko slovarja s hrvatske strani bo bralec našel v knjigah: *Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata*, Zagreb 1969 (posebna izdaja revije *Kritika*, zv. 1) in v: Dalibor Brozović, *Rječnik jezika ili jezik rječnika*, Zagreb 1969 (v isti seriji *Kritike*).

nekatero besede niso opisane v vseh pomenih, citati so izbrani brez pravega sistema, stilne posebnosti so našteje brez reda, itd.

Toda najvažnejši očitke se je nanašal na koncept slovarja glede odnosa med hrvaščino in srbsščino. Vsi štirje recenzenti so na ta ali oni način očitali slovarju, da iz obeh jezikov (variant) skuša narediti nekakšno izumetničeno mešanico, ki v resnici ne obstaja nikjer, in da je splošna ideja in osnovni ustroj slovarja le leksikografska varianta centralizma in unitarizma. Naštevali so primere, kako so hrvatske jezikovne posebnosti pod plaščem nekakšne tehnične ureditve slovarja, tehnike citiranja, ipd. kratko in malo pahnjene v ozadje, kako je na ta način pri nestrokovnjaku ustvarjen videz »ugledne« in »primarne« besede (srbske) in tiste druge, sekundarne, sinonimične, lokalne, okrajne (hrvatske). Najbolj tipične hrvatske besede (npr. vlak) slovar dokazuje s citati iz del srbskih avtorjev (Sremac), čeprav je to pri Sremcu čista stilna ali specifična raba, tipične srbske besedne variante (npr. igranka) pa pojasnjuje tudi s citati iz hrvatskih književnih del (Vojnović), čeprav je tudi to le stilna raba. Recenzenti so menili, da je to storjeno namenoma, in sicer s tezo: hrvatske jezikovne posebnosti so ali lokalne (in s tem eo ipso niso tako ugledne kot tiste, ki prihajajo iz centra) ali stilne, tj. z zoženo in specifično rabo (ta raba potem ni vsakdanja in ni za vsakogar!), ali jih uporabljajo tudi srbski književniki in je s tem anulirana njihova izključno hrvatska posebnost. Če k temu prištejemo dejstvo, da tudi hrvatski književniki »prosto in svobodno« uporabljajo t. i. srbske besedne posebnosti, smo kaj hitro na tem, da imamo opravka le s srbskohrvatskim enotnim in nedeljivim jezikom, znotraj katerega so sicer opazne določene raznoterosti, ki so podedovane iz preteklosti, da pa naš današnji čas deluje vse bolj v prid popolne jezikovne enotnosti in prihodnosti, ki se vidi tudi iz naše perspektive: to je pa merilo ugleda, ki mora biti odvisno od središča in večine. Po mnenju recenzentov se je tako skozi slovar, čeprav smo že imeli zgodovinski brionski plenum, skušal pritihotapati arsenal unitarističnih idej, ki se ne razlikujejo veliko od tistega iz časov stare Jugoslavije. Tako je hrvatski knjižni jezik, ki je živel in se gradil cela stoletja, anuliran na nekakšne sekundarne in okrajne posebnosti. Kot je bilo pričakovati, je s srbske strani odgovor hitro prišel. Odgovorila sta predvsem Mihailo Stevanović in Mitar Pešikan, (oba sta sourednika slovarja), pozneje pa so se v polemiko vmešali tudi drugi.⁵ Če so bili strokovni ugovori bolj ali manj sprejeti s spretnimi ali malo manj spretnimi izgovori, je bila odločno zavrnjena odgovornost za kakršnokoli nejezikovno tezo slovarja. S sklicevanjem na dunajski knjižni dogovor (iz leta 1850) in novosadski dogovor (iz leta 1954) se je ponovno poudarila potreba po jezikovnem zblizanju Srbov in Hrvatov, ker je to popolnoma naraven proces, enako koristen za oba naroda. Če so to potrebo spoznali najboljši srbski in hrvatski književniki in jezikoslovci že leta 1850, če je to ideja podprla celotna starejša in novejša zgodovina obeh narodov, je tudi dolžnost današnjih jezikoslovcev, da tej ideji napravijo pot. Slovar ni napisan z nobeno drugo tezo razen znanstvene: podaja resnično stanje srbohrvaščine, tako kot je zapisano v najboljših delih najvidnejših književnikov, in leksikograf v slovarju ne more drugega, kot da ugotovi besedno resnico. Vse

⁵ M. Stevanović, *Ko stavlja u proces Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika MS i MH*. Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1, 1969; M. Pešikan, *U kakvom je procesu rečnik dveju Matica*. Delo, 1, Beograd 1969 (tudi v *Borbi* 16. XII. 1968); Đ. Kostić, *»Kritika« o rečniku*. Delo, 2, Beograd 1969; Z. Glušević, *Jezik naš nasušni*. Književne novine, Beograd, 4. I. 1969; S. Marković, *Oko rječnika dviju Matica*. Odjek, Sarajevo, 1. I. 1969; polemika se je pozneje nadaljevala v Kolu, Jeziku (Zagreb), v Letopisu Matice srpske (Novi Sad), v Književnih novinah (Beograd), pa tudi drugod. Gl. Brozovićevo delo cit. v opombi 4.

drugo so namigovanja, ki izvirajo iz nacionalne preobčutljivosti, če že ne iz nacionalnega pretiravanja in nestrpnosti. Pri vsem tem da ne gre za hrvatsko-srbski sporazum. Gre tudi za Črnogorce in Muslimane, ki imajo ravno tako nedotakljivo pravico do srbohrvaščine kot Srbi in Hrvati, in gre tudi za Srbe na Hrvatskem in za Hrvate v Srbiji, ki se jim ne sme in ne more vzeti pravica, da svobodno uporabljajo tisto jezikovno varianto, ki jim je najbolj dostopna ali najbolj praktična ali najbolj prikladna.

V polemiki, ki se je potem razvnela, je prišlo do ostrih besed. Tisti, ki se jim je zdelo prav, so debato prenesli na politični prostor. S hrvatske strani so slovar napadli tudi metrologi, fiziki, kemiki in umetnostni zgodovinarji ter dokazali popolno nestrokovnost sestavljalcev slovarja. Avtorji so se branili, kakor so vedeli in znali. Drugi, ki so se prostovoljno vmešali v polemiko, čeprav niso sodelovali pri izdelavi slovarja, so si izbirali argumente iz centralističnega skladišča za to, kako je treba zatreti jezikovne poskuse »razsula« Jugoslavije.⁶

Voda je bila zelo kalna. Na koncu polemike je, kakor po navadi, vsaka stran vztrajala na svojih stališčih. In ko se je voda vsaj delno izčistila, smo dobili rezultat: Matica hrvatska ne bo več sodelovala pri izdajanju slovarja, ker Matica srbska ni hotela sprejeti njenih novih predlogov glede sprememb pri izdelavi slovarja; konstituirano je novo leksikografsko telo, ki bo v Zagrebu izdalo slovar hrvatskega jezika.⁷ Matica srbska je sporočila,⁸ da bo še naprej izdajala Slovar srbohrvatskega jezika, in je zato natisnila 3. zvezek (črke M—O) leta 1969; tudi Matica srbska je bila za spremembe pri izdelavi slovarja, vendar ne za takšne, kot jih je predlagala Matica hrvatska (tudi pri tej točki ni bilo sporazuma: šlo je za dokument, ki je v hrvatski verziji bil formuliran tako, v srbski pa drugače: dvomilo se je o avtentičnosti, o pravilnem zapisovanju z magnetofonskega traku itd.); Matica srbska vali vso odgovornost za morebitne negativne posledice na Matico hrvatsko, Matica hrvatska pa na srbsko. Pri vsem tem lahko postane kočljivo to, da so posamezne črke obdelane v Zagrebu in da brez njih Matica srbska, ki je pobrala naročnino, ne more v kratkem izdati slovarja.⁹

Končni položaj za hrvatsko-srbsko javnost je v najboljšem primeru lahko naslednji: Matica srbska bo izdala slovar v šestih zvezkih, Matica hrvatska pa bo izdala Slovar hrvatskega jezika. Toda iz perspektive današnjih generacij je skrajna potreba po priročnem slovarju spet — tako kot v preteklosti — podaljšana za nedoločen čas. Upajmo le, da bosta slovarja nekoč zares zagledala beli dan, in da bo, ne glede na to, kako se bosta imenovala, končno zamašena ta trdovratna in nesrečna leksikografska praznina.

Dokler teče prepir med obema Maticama o tem, kdo je kriv, da je prišlo do resnega zastoja pri izdaji slovarja, menim, da ne bo odveč, če slovenskemu bralcu poskušam na kratko razložiti vprašanje, ki je po nekaterih oblikah dobilo

⁶ Književne novine, Beograd, 24. V. 1969; Jovan Vuković, profesor srbskohrvatskega jezika na Filozofski fakulteti v Sarajevu, je npr. napisal: »niko nema pravo da mu (sc. hrvatskemu narodu) uskrat i poseban naziv hrvatski književni jezik, ma koliko da je to nenačuan postupak«, *Kultura i razvitak našeg književnog jezika*. Pitanja savremenog književnog jezika, VII, Sarajevo 1969. Torej: neznanstveno je, če neki narod hoče imeti svoj književni jezik in če ga hoče imenovati po svojem nacionalnem imenu.

⁷ Sporočilo o tem je bilo objavljeno na letni skupščini Matice hrvatske, 22. XI. 1970.

⁸ NIN, Beograd, 6. XII. 1970; Vjesnik, Zagreb, 12. I. 1971.

⁹ Politika, Beograd, 12. I. 1971; Vjesnik, Zagreb, 20. I. 1971; Delo, Ljubljana, 20. I. 1971.

sholastične razsežnosti: namreč vprašanje, ali sta srbsščina in hrvaščina dva jezika ali pa je to samo en srbskohrvatski jezik.

Čeprav ni merodajnih razprav, ki bi z znanstvenimi metodami dokazale, da sta hrvaščina in srbsščina resnično en jezik, je tako pojmovanje vgrajeno kot aksiom v kakršnokoli lingvistično obravnavanje srbsščine in hrvaščine. Do tega dejstva seveda ni prišlo naključno. Velika podobnost med enim in drugim jezikom, zgodovinski razvoj, jezikovnozemljepisna razporeditev, narečje, ki je postalo osnova današnjega knjižnega jezika, podobna usoda obeh jezikov pa tudi narodov, življenje v skupni državi in veliko drugih skupnih in podobnih kriterijev je vsem domačim in tujim jezikoslovcem narekovalo idejo, da je to en jezik, ki ga govorita dva ali več narodov. In to je res. Če vzamemo običajne in splošno veljavne lingvistične vzorce o tem, kaj je en jezik in kaj sta dva jezika,¹⁰ bomo pri hrvaščini in srbsščini kaj kmalu prišli do sklepa, da gre za enoten jezik, ki ima sicer dve različici, da pa ti dve različici nista dovolj, da bi lahko v praktični lingvistiki govorili o dveh jezikih. To očitno dejstvo je bilo verjetno vzrok, da se doslej skoraj nihče ni posebej potrudil, da bi skušal z obširnimi in totalnimi znanstvenimi metodami dokazovati, niti da je to en jezik niti da sta eventualno dva.¹¹ Tako se je v srbohrvatsko (pa tudi tujo) jezikoslovno srbokroatistiko pravzaprav pritihotopil aksiom, ki ni potrjen. Toda kljub temu zaradi očitnosti in trmastega stanja osnovnih in vidljivih dejstev tak pritihotapljen aksiom ne bi smel nikogar motiti. Če gledamo na ta problem lingvistično, hrvaščina in srbsščina nista (vsaj za sedaj) dva jezika, temveč eden, tj. srbohrvaščina.

Ampak — jezik ni samo lingvistika, jezik ni samo gradivo, ki naj bi ga lingvisti mešali v svojih kabinetih, snov, pri kateri so možne določene slovnične, pravopisne in stilistične klasifikacije, razporeditve, opisi, slovarsko popisovanje in citiranje, knjižni in pravopisni dogovori. Jezik torej ni samo lingvistična kategorija, temveč je tudi zgodovinska, jezik je literarna (umetnostna) kategorija, jezik je kulturološka kategorija, potem pa tudi sociološka, ekonomska, politična in seveda nacionalna, na koncu koncev tudi psihična in eksistenčna sploh. Pri vseh teh kategorijah pa se ne more govoriti o srbohrvaščini, ampak samo o srbsščini in hrvaščini, ne glede na dejstvo, da je lingvistična vsebina v posameznih kategorijah popolnoma identična. Če nihče ne dvomi o obstoju hrvatskega in srbskega naroda (in tega doslej noben pameten človek ni storil), ne more dvomiti niti o obstoju dveh jezikov (lingvistični termin: varianta), ker niti jezika nista od včeraj, ampak sta globoki zgodovinski dejstvi, ki sta se izpričali na nešteti področjih. Pred drugimi znanostmi ima lingvistika metodsko možnost: za sedaj lahko brez škode anulira določene razlike in hrvaščino in srbsščino poveže v enoten lingvistični ustroj. Toda zgodovina, književnost in kulturologija tega ne morejo storiti, skratka nihče drug. Lingvistika pa, ki odhaja na tuja področja, na katerih skuša uveljaviti svoja merila, je lahko škodljiva, je lahko izvir nešteti nespornostov. V srbskem in hrvatskem primeru je bilo to več kot očitno.

(Se bo nadaljevalo)

¹⁰ Gl. v opombi 4 cit. Brozovićevo delo na str. 62 in naprej, pa tudi Dalibor Brozović, *Standardni jezik*. MH, Zagreb 1970.

¹¹ Delni poskusi so sicer bili v obeh smereh, toda eno so poskusi, drugo pa v znanosti splošno sprejeta dognanja.

V SPOMIN

BRUNO MERIGGI

(1927—1970)

Z nepričakovano smrtjo univerzitetnega profesorja dr. Bruna Meriggija, predstojnika slavistične stolice na milanski univerzi, ni izgubila le sodobna italijanska slavistika uglednega in pomembnega znanstvenika. Njegova smrt je tudi občuten udarec za jugoslovansko književnost, še posebej za slovensko. Ni ga danes tujega slavista, ki bi tako dobro poznal književnosti jugoslovanskih narodov in njihovih jezikov, kakor jih je poznal pokojni Meriggi. Svoje poznavanje slovenske književnosti je dokazal že leta 1961, ko je izdal v milanski založbi Nuova Accademia Editrice knjigo *Storia della letteratura slovena*. V svojem obsežnem pregledu slovenske književnosti od njenih začetkov do konca petdesetih let našega stoletja je na 366 straneh predstavil italijanski javnosti našo književnost ne samo s potrebnim znanjem, marveč tudi z globokim razumevanjem duha naše nacionalne književnosti in nacionalno individualne biti med slovanskimi in jugoslovanskimi narodi, prav tako pa našega položaja v okviru svetovne književnosti in kulture.

V uvodu svoje slovenske literarne zgodovine daje kratek splošni zgodovinski pregled naše politične zgodovine od naselitve prvih slovanskih rodov na ozemlje, kjer bivajo danes Slovenci pa tudi kjer so nekoč že bili. Ta uvod bi bil mogel spustiti z ozirom na znan odnos, ki ga imajo nekateri italijanski politični krogi do nas in ki nam že dolgo niso naklonjeni. Njihovi goreči privrženci so pred kratkim spet po ulicah in cestah raznih mest hujskali zoper nas ter znova stegovali svoje grabežljive imperialistične roke po slovenskem ozemlju in ljudstvu tostran državne meje, hkrati pa tudi posredno grozili našim ljudem, ki so ostali pod Italijo, čeprav jim država, katere lojalni državljani so, še zmeraj ni priznala vseh pravic, ki jim po mednarodnem pravu in mirovnih določilih pripadajo. Ko je Meriggijeva knjiga izšla leta 1961 so bile razmere še v marsičem slabše. Če bi bil Meriggi oportunist, bi tega uvoda in še mrcsrkaj v svojih knjigi sploh ne napisal, saj bi se pod pritiskom razmer lahko omejil na goli literarno-zgodovinski pregled naše književnosti, česar bi mu spričo razmer, v katerih je kot mlad slavist iskal svoj prostor na soncu in univerzi, niti ne mogli zameriti. Tudi v Ita-

liji se podeljujejo javne službe po političnem pretresu kandidata, kaj šele služba učitelja slovanskih jezikov in književnosti, zlasti še, če je kandidat zvest znanstveni resnici in objektivnosti pri raziskovanju in ugotavljanju dejstev, ki nasprotujejo tej ali drugi politični liniji. Že pred petnajstimi leti smo nekateri vedeli, da mlademu Meriggiju ni bilo lahko prav zaradi tega, čeprav nam tega ni povedal sam, ker je bil v zasebnih zadevah silno molčeč in zadržan.

Prav zaradi odnosa nekaterih italijanskih političnih krogov do jugoslovanskih narodov in njihove kulture, še posebej do Slovencev, je bil izid Meriggijeve zgodovine slovenske književnosti leta 1961 za nas nepričakovano, lepo dejanje in veliko presenečenje v znanstvenem, nacionalnem in splošno kulturno-političnem smislu. Poudariti je pri tem potrebno še eno dejstvo: takšen pregled slovenske književnosti, kakor je Meriggijeva knjiga, še danes zmanjšemo celo pri slovanskih narodih, kakor so Rusi, Ukrajinci, Poljaki, Čehi in Slovaki, čeprav se je tako pri enih kakor pri drugih o posameznih osebnostih, poglavjih ali vprašanjih napisalo marsikaj lepega in koristnega za nas. Toda celotnega in obsežnega pregleda o zgodovini in razvoju naše književnosti, ki je neovrgljiva priča naše individualne nacionalne biti in naše že več stoletne ustvarjalne prisotnosti in kulture v tem delu Evrope, še ni napisal doslej niti noben slavist slovanskega rodu izven meja Jugoslavije, čeprav bi bilo to prav in potrebno že davno za obe strani.

V letu svoje prerane smrti pa je Meriggi na spomlad presenetil italijansko in jugoslovansko javnost z novo knjigo: pri založbi Sansoni/Accademia Firenze—Milano je izdal pod naslovom *Le Letterature della Jugoslavia* pregled zgodovine književnosti jugoslovanskih narodov (Slovencev, Makedoncev, Hrvatov in Srbov) od začetka do najnovejšega časa. Knjiga je izšla v zbirki »Le Letterature del mondo« (Svetovna književnost), ki je zasnovana zelo široko in razgledno. Po načrtu uredništva in založnikov bo obsegala petdeset knjig, kar je doslej največje podjetje te stroke in smeri v svetovnem merilu. Namenjena ni zgolj italijanski kulturni javnosti, tudi ne le neitalijanskemu svetu, ki razume in bere knjige

v italijanskem jeziku. Njen namen je, da se v njej predstavijo tudi širokemu svetu italijanski literarni zgodovinarji in jezikoslovci kot znalci tujih književnosti in jezikov (slavisti, germanisti, romanisti, orientalisti itd.). Načrt zbirke, ki bo ob svojem zaključku zajetna in dovolj podrobna literarno-zgodovinska enciklopedija velike večine nacionalnih književnosti od največjih do najmanjših, je razdeljen na naslednje dele: 1. književnosti Evrope, 2. književnost Azije in Afrike, 3. klasične književnosti, 4. književnosti obeh Amerik in 5. druge književnosti. V zadnjem delu je napovedan pregled moderne provansalske in katalonske književnosti. Delež, ki so ga že ali ga še bodo v zbirki prispevali italijanski slavisti, ni majhen. Svelovno znani rusiscist Ettore Lo Gatto (rimska univerza), ki uživa tudi v Sovjetski zvezi velik ugled, je objavil v zbirki doslej dve svoji deli: pregled moderne ruske književnosti in pregled sovjetsko-ruske književnosti (20. in 21. knjiga). Riccardo Picchio (rimska univerza) pa pregled najstarejše ruske književnosti (19. knjiga). Izšla je tudi že zgodovina poljske književnosti (avtor Marino Bersano Begey z univerze v Torinu (22. knjiga), Lavinia Picchio Borriero z univerzitetnega orientalskega inštituta v Napoliju pa je napisala pregled bolgarske književnosti, kateri je dodala še profil staroslovanske književnosti (18. knjiga). Med izišlimi 36 knjigami so med drugim pregledi portugalske, romunske, švicarske, belgijske, holandske, skandinavske (danske, norveške, švedske, islandske), madžarske, novogrške književnosti in pregled baltskih književnosti (finske, estonske, latvijske in litvanske). Nemška književnost je doslej zastopana s pregledom srednjeveške književnosti (13. knjiga), napovedan pa je tudi pregled moderne nemške književnosti. Znani italijanski anglicist Mario Praz (rimska univerza) je v 15. in 16. knjigi objavil zgodovino angleške književnosti od srednjega veka do razsvetljenstva in zgodovino angleške književnosti od romantike do dvajsetega stoletja. Izšel je tudi že pregled etiopske in arabske književnosti, kot 31. knjiga pa je npr. napovedana tudi zgodovina hebrejske književnosti. Ze izišle knjige in sam načrt dokazuje, da si uredništvo in založnica prizadevata ustvariti s svojo zbirko pregled vseh književnosti našega časa od največjih do najmanjših, za kar zaslužita oba priznanje in pozornost, saj je to doslej menda edini primer v svetu. Da si je zbirka utrla in utrdila pot tudi v široko znanstveno in kulturno javnost, priča že 36 izdanih zvezkov.

Zato je tem pomembneje za jugoslovanske književnosti, da je Meriggijeva knjiga Književnosti Jugoslavije izšla ravno v tej zbirki, saj pozna tako širša italijanska kakor neitalijanska javnost še zmeraj premalo naše književnosti. Slovenski književnosti je Meriggi posvetil v tej knjigi 221 strani, kar je v primerjavi z okrog 300 skupnimi stranmi za hrvaško in srbsko književnost vsekakor veliko in častno. Prešernu je posvečeno celih šestnajst in pol strani. Število strani pa bi ne pomenilo veliko, če bi njih vsebina ne bila izpolnjena z dobrim Meriggijevim poznavanjem in označevanjem naših pesnikov in pisateljev, naše kulture sploh. In še nekaj: Meriggi se je pri pisanju svojega pregleda slovenske književnosti že v izdaji iz leta 1961 dobro zavedal dejstva, da nas zlasti široka italijanska javnost kljub prizadevanju nekaterih italijanskih slavistov pred njim še zmeraj premalo pozna, hkrati pa nas pod vplivom nam nenaklonjene šovinistične politične propagande, ki se je nad nami razbesnela v dobi Mussolinijevega fašizma in ki še žal do danes ni povsem utihnila, še zmeraj omalovažuje in tudi žali, ker gleda na nas zviška (ponajvečkrat kulturno praznih glav). V prvih letih po vojni, ko je šlo za Istro in Primorsko, je takratni ministrski klerikalni predsednik De Gasperi v nekem svojem javnem govoru bahato in prepotentno vzkljnil, češ kaj hočejo ti pastirji v Istri in Primorski od visoko kulturnega italijanskega naroda, ki je daleč nad temi barbari. Meriggi je s svojima dvema knjigama o naših književnostih naknadno kot pošten italijanski slavist odgovoril tako De Gasperiju in njemu podobnim, fašistom in neofašistom, skratka vsem šovinistom, imperialistom in tiranom v preteklosti in sedanjosti. Čeprav so se razmere med nami in Italijo v zadnjih letih v marsičem spremenile na boljše, še zmeraj niso takšne, kakršne bi morale biti, kar so zadnji dogodki dovolj zgovorno spet dokazali.

Prav zaradi takšnih okoliščin, kakršne so, nista obe Meriggijevi knjigi le hvale vredno znanstveno dejanje, marveč tudi pogumno dejanje demokratičnega svobodomisleca in humanista, ki je že za življenja zaslužil z naše strani več pozornosti, spoštovanja in priznanja. Kjer je mogel, nas je tudi branil pred nasprotniki. Na neki jezikoslovsko dialektološki konferenci v Julijski krajini, kjer je bilo govora o našem rezijanskem narečju, je znanstveno meritorno zavrnil nekega diskutanta, ki je ali zaradi napačnega pojmovanja znanih raziskovanj rezijanske poljskega slavista Baudouina de Courtenay ali hote in politič-

no tendenčno skušal »dokazovati«, da rezijanščina nima nič skupnega s slovenščino, marveč le z ruščino, kar je bila neznanstvena in absurdna trditev. Meriggijeva znanstveno utemeljena intervencija je v danih okoliščinah pomenila veliko več, kakor če bi bil odgovoril nasprotniku katehrikoli izmed najuglednejših slovenskih jezikoslovcev, ker bi ga nasprotnik brž zavrnil, češ tako pač govori iz slovenskih nacionalnih interesov in ne znanstveno. Ker pa mu je odgovoril italijanski slavist, je obmolknil.

Bruno Meriggi je nadaljeval in poglobljal nam naklonjeno tradicijo italijanske slavistike, kateri so utirali pot že Antonio Cronia, ki je 1928. leta izdal v posebni knjigi študijo o Otonu Župančiču (krivičen in enostranski je bil le v svojih ocenah hrvaško-dalmatinske književnosti), nadalje B. Calvi, Umberto Urbani, G. Maver, itd., za njimi pa zlasti L. Salvini s svojimi prevodi iz slovenske lirike, ki jih je izdal v knjigi pod naslovom »Sempreverde e Rosmarino«. Meriggi večkrat navaja citate iz te knjige, zlasti pri poglavju o Prešernu, drugod pa je navedke iz proze (Tavčar, Cankar, itd.) in poezije (Kette, Murn, itd.) prevedel sam ter z njimi dokazal, kako dobro obvlada slovenščino. Prevodi iz lirike so sicer po romanski modernistični navadi pri Salviniju in Meriggiju brez rim, toda nekateri so kljub temu dovolj poetični tudi v tej obliki.

Ker se je Meriggi zavedal, da vidi žal velik del italijanske javnosti še zmeraj v nas »divjake«, se je v uvodu k svoji zgodovini slovenske književnosti naslonil za znane besede Primoža Trubarja, ko govori Trubar o značaju slovenskega ljudstva, Meriggi sam pa je še dostavil: »To dobro ljudstvo, skromno in gostoljubno, je znalo skozi dolga stoletja skupaj s svojim jezikom ohraniti podedovana izročila. V zatišju svojega podeželskega življenja, ki so ga samo od časa do časa pretrgali trušči vojn, se je pripravljalo k prebujenju, najprej kulturnemu, potem pa političnemu.« Čeprav se je Meriggi tu zmotil, ko pravi, da so nas vojne poredko vznemirjale, ker so bile v resnici precej pogoste, je vendarle značilno za njegov značaj in odnos do nas, da je k Trubarjevim besedam dostavil še svoje, ki niso le izraz simpatij italijanskega slavista, marveč tudi dokaz razumevanja naše politične zgodovine in literature, naših bojev in hudih težav v preteklosti. Na ohridski slavnosti ob 1050. letnici Klimenta je iz vrst tujih slavistov bil njegov govor med znanstveno najglobljimi in naj-

toplejšimi, saj mu je bilo že dolgo jasno, znanstveno in politično, da so Makedonci samostojen narod z izvirno nacionalno individualnostjo.

Meriggijeva smrt je tragična tudi zaradi tega, ker ga je težka bolezen (levkemija), ki so jo zdravniki odkrili žal šele zadnji hip, ko je bilo že prepozno, iztrgala iz življenja in dela tako mladega, saj je bil star komaj triinštirideset let (rojen leta 1927 v Orvietu). Kot redni profesor se je na univerzi v Milanu habilitiral sicer s svojim delom in znanjem poljskega jezika in književnosti, toda njegova nadarjenost, neutrudni študij, znanje in delo so ga naredili za enciklopedičnega slavista s presenetljivim obzorjem in zadostno razgledanostjo po vseh slovanskih književnostih in jezikih, za katere je imel tudi izreden posluh jezikoslovca.

Značilno zanj kot znanstvenika in človeka je tudi dejstvo, da je svoji zgodovini slovenske književnosti in zgodovini češke in slovaške književnosti priložil še kratek pregled lužiško-srbske književnosti. Bil je jezikoslovec (tudi dialektolog) in literarni zgodovinar. Napisal je med drugim študije o Slowackem, Mickiewiczu, Wyspiańskem, o Wolkerju in Machi, o Držiću in Mažuraniću, o Pasternaku, čigar pesmi je tudi prevajal in jih izdal v posebni brošuri. Pisal je o veri poganjskih Slovanov, o ruski in južnoslovanski ljudski epiki, sodeloval je pri zbiranju gradiva za študij slovenskih narečij v Italiji. Bil je član Mednarodnega slavističnega komiteja in podpredsednik italijanskega društva za študij jugovzhodne Evrope. Po značaju je bil skromen in tih človek, ki je ves živel v svojem delu, svetovljan in humanist plemenitega kova, ki je svoj poglobljeni znanstveni, politični in človeški odnos do vseh slovanskih narodov in njih kulture naslanjal tudi na tisto daljnjo tradicijo, ki jo je kljub nekaterim manjšim in opravičljivim spodrsklajem ustvaril s svojimi »Slovanskimi pismi« že meščansko-revolucionarni ideolog italijanskega demokratičnega preroda Giuseppe Mazzini.

Meriggijevemu slovenističnemu delu smo dolžni veliko hvalo, spoštovanje in hvaležnost. Z njim se je posredno in častno sam zapisal tudi v zgodovino naše slavistike in književnosti, prav tako pa v zgodovino plodnih znanstvenih in svetovljansko demokratičnih odnosov med jugoslovansko in italijansko slavistiko.

Bratko Kreft
SAZU Ljubljana

Zapiski, ocene in poročila

STARO IN NOVO GRADIVO ZA TERSKA KRAJEVNA IMENA

Lagodnost nas sili, da uporabljamo krajevna imena, kakor so jih pisali drugi pred nami, tudi če se zavedamo, da so zgrešena. Kar zadeva krajevna imena v Benečiji, je raba napačnih oblik v preteklosti do neke mere opravičljiva, saj ne razpolagamo z resno strokovno študijo o njih. Pomanjkljiva in napačna informacija, dilemantsko etimologiziranje, nasilna in topa prilagoditev oblik kranjskim shemam, zgrešena rekonstrukcija in v skrajnem primeru uveljavitev izmišljenih oblik so tu pustošile med lepimi in živimi oblikami z izidom, ki je na dlani vsakomur, ki se je kdaj ukvarjal s tem vprašanjem.¹

Vztrajati pri oblikah, ki so jih rabili Rutar in drugi pred njim in za njim vse do današnjih dni (Primorskim shemam, Matajur), je toliko škodljivo kot nepotrebno. Ob samem doslej dostopnem gradivu je moč dokončno urediti mnogo problemov in oblik. Za samo območje terskega narečja imamo od l. 1904 na razpolago terske dialektološke zapise Baudouina de Courtenaya²: v tej knjigi so zapisana tudi številna krajevna imena. Ob tem bogatem gradivu lahko konzultiramo mlajši vir in sicer disertacijo Ermacora Vidonija o terski toponomastiki³ in barski rokopis iz 17. in 18. stol., ki ga Vidoni citira.⁴ Končno bom dodal še oblike po svojih zapisih od l. 1966 naprej.⁵ Seznam terskih vasi s tem ni izčrpan in gradivo ni zadostno za vsak kraj.

Kraje bom obravnaval po abecednem redu ločeno po dolinah, ki sestavljajo območje terskega narečja: sama Terska dolina, Karnajska dolina, dolina černejške Reke, dolina Maline, pogorje Joanac. Na koncu bom dodal slovenska imena za nekaj furlanskih krajev.

I. TERSKA DOLINA

1. Bardo (Lusevera)

BdC ni v samem Bardu zapisal nobene oblike tega imena (v naslovu poglavja, posvečenega temu kraju, beremo: *Bfdo, Bárdo*); pač ima dva akuz. úm-Bárdo (Ter, 506, 2 krat⁶) in *skúzre-Bfdo* (Viškorša, 376) ter lok. *čëu-Bárde* (Viškorša, 256).

V: *Bárdo, Ta-na-Bárdo* (628); **LS** *Tanabarde 1755*; **V** citira še 7 drugih toponimov *Bárdo* iz terske doline, ki se v celoti skladajo z imenom te osrednje terske vasi.

M: *Bárdo, od Bárda, toú Bárdo, toú Bárde, Bárjeni, Bárščice, bárski (+)⁷ Bárjani, ɣo u Bárdo, um Bárdo, ón Bárdo* (Njivica), *taz Bárdan* (Brezja).

Razen edinega zapisa *skúzre-Bfdo* iz Viškorše, torej iz sosedne Karnajske doline in ne iz same Terske, vse ostale oblike v vseh virih soglašajo z *a* v osnovi. Imel sem že priložnost povedati, da se mi zdi spričo imen za prebivalce in zaradi pridevnika — vse s sekundarnim *a* v osnovi — nujno ohraniti *a* tudi v samem toponimu: zaradi enotnosti v pisavi, zaradi razumljivosti (*brdo* bi domačinom zvenelo tuje, nerazumljivo), zaradi lažjega razlikovanja specifično terskega Barda od sto slovenskih Brd, končno zato, ker poznajo zgod. viri obliko z *a*.

Knjižni jezik bi torej smel poznati le oblike: *Bárdo, od Bárda, v Bárdo, v Bárdu, Bárjani, Bárščice, bárski*.

2. Breg (Pers)

BdC: *Brjéžane (+, 527), Brjéžene (+, 528)*; **V:** *Brjék, Bréik* (345), **LS:** *Tanabrieche* in še 4 drugi toponimi iz terske doline, ki se ujemajo s temi tremi oblikami;

M: nom. *Bríeh*, gen. od *Brija*, akuz. *coy Bríeh*, lok. *tana/toy Briju, Briéženi, Briéščice, bríeški* (Bardo), or *u Bríeh, tana Bríju, od Brija, Briéžen, Briéščica, bríeški* (Njivica).

¹ Prof. Giovambattista Pellegrini s padovanske univerze mi je nedavno v zasebnem pogovoru priznal, da rabi v svojih razpravah imena, ki so se uveljavila v slov. publikacijah, čeprav mu je jasno, da so v veliki meri zgrešena. V bodoče pa da bo pisal imena tako, kakor jih sami Terjani izgovarjajo.

² Jan Baudouin de Courtenay: *Materialy dlja južno-slavjanskoj dialektologii i étnografii, II. Obrazcy jazyka na govorah Terskih Slavian v severovostočnoj Italii. S.-Petersburg, 1904. Odslej krajšano BdC.*

³ Ermacora Vidoni: *Saggio sulla toponomastica slava dell'alta valle del Torre, territorio dell'ex comune di Ciserilis (Tarcento), Lusevera. R. Università di Padova, anno accademico 1944-1945. Odslej kr.: V.*

⁴ *Libro Copia degli Stromenti, 1634-1777*, iz barskega župnijskega arhiva. Odslej kr.: LS.

⁵ Odslej kr.: M. — Opomba uredništva: Pri navajanju gradiva iz omenjenih virov ni bilo mogoče upoštevati vseh diakritičnih znamenj pod in nad samoglasniškimi črkami.

⁶ V oklepaju: ime vasi, v katerem je bila oblika zapisana, razpoznavna številka pri BdC oz. zap. št. toponima pri V.

⁷ Križec v oklepaju pomeni, da je bila krajevna oblika zapisana v samem kraju, na katerega se nanaša.

Knj. j.: *Brég, od Bréga, v Brég, na(lv) Bré-gu, Brézani, Bréščice, bréški.*

3. Fijplan (Flaipano)

BdC: *sán-u-Fijplán (+, 584), tu-Fijpláne (+, 563, 566); nom. Filpán, lok. tana-Fipláne in čjè-na-Fipláne (Breg, 527);*

V: nom. *Filpán in Flaipan (263), Fiplána, ta-par-Fiplána (str. 77 in 58), Filpán (str. 130);*

M: *Fejplán, ce na Fejplán, ou na Fejplán, od Fejplána, tana Fejpláne, Fejplánjen, Fejplájščica, fejplájska (Njivica), Fejplánjeni, Fejplájščice, fejplájski (Bardo);*

Najbolj živa je videti oblika *Fi(j)plán* z varianto *Fejplán*; medtem ko je oblika *Flaipan* furlanska, si ne razlagam oblike *Filpan*.

Knj. j.: *Fijplán, od -a, na —, na -u, Fijplánjani, Fijplájščice, fijpláski.*

4. Kujíja (Coja, Coja slava)

BdC: \emptyset .

V: *Kùja (str. 76), Kuja 1393 (str. 101);*

M: *Kujía, dou Kujío, od Kujíe, tu Kujíe, dan Kujíen, Kujíščica, kujíski (Njivica); Kujia, dou Kujío, tou Kujíe, Kujien, Kujíščica, kujíski = od Kujíe (Bardo).*

Etimologija *Koja* < *hoja*, teoretično možna zaradi pojava *hiša* > *kíša*, je spričo novega gradiva neosnovana; pa tudi drevesno ime *hoja* je Terjanom neznano (*dána, brina*); odkod torej *Kujía*?

Knj. j.: *Kujíja, od -e, v -o, v -i, Kujijan, Kujíščica, kujíski.*

5. Mála Mazérja (Malamaseria)

BdC: \emptyset .

V: *Malamasèria (206);*

M: *Mazérja, ou Mazérja, od Mazéraj, tu Mazérja, dan Mazérjen, Mazérščica, mazérska (Njivica), Mále Mazérja, tou Mále Mazérja, dol u Mazíerjah, od (Málih) Mazéraj, tou Málih Mazérjah, Málemazérjen, Malemazérščica (Bardo);*

Knj. j.: *Mála Mazérja, Málih Mazérij, v Málih Mazérjah, Malamazérjan, Malamazérščica, malamazérski.*

6. Montenára (Montenars)

BdC: *čje-Montenára (Breg, 529), čjéu-Montenára (Fijplan, 566), òn-z-Montanaréj in sán-z-Montenáreja (Fijplan, 584);*

V: \emptyset

M: *Montenára, có Montenára, od Montenára, tó Montenára, dàn od Montenára*

(Njivica); *coy Montenárah, Montenarac, Montenárščica (Bardo);*

Knjižna oblika *Gorjani* je očitno izmišljena. Knj. j.: *Montenára neskl., (ali rajši: Montenára, Montenár, v Montenárah?), Montenarec, Montenárščica.*

7. Múzac (Musi)

BdC: *óre-u-Múzac (Bardo, 454), òr-u-Músci (Bardo, 445);*

V: *Múzac, Ta-par-Múzac* je po V le ime gorske verige, vas je po njem le *Tanata-viéle*;

M: *Múzac, od Múscá, oré u Múzac, tou Múzcu, Múščani, Múščice, múški (Bardo);* Knj. j.: *Múzac, od Múzca, v Múzac, v Múzcu, Múščani, Múščice, múški.*

8. Njivica (Vedronza)

BdC: *do-na-Njívici (Viškorša, 377);*

V: *Njívica, Ta-par-Njívica (512);*

M: *Njívica, Njívarji, Njívarice, njívarski (+), tana Njívici, tana/dou na Njívico, od Njívice, Njívarji, Njívarce (Bardo);*

Knj. j.: *Njívica, od -e, na -o, na -i, Njívarji, Njívarice, njívarski.*

9. Ovše (Cretto)

BdC: *tò Dolénje Óuše, Óuše (+), túu-Óuša, túu-Óuša tí-orénje nu tí-dolénje (Breg, 527), Uóuša (Breg, 529), Uóušane (Breg, 527), Óušani (Fijplan, 590);*

V: *ta-par-Óuša (str. 58), Óuša, Tapar-Óuša (313);*

M: *Óuša, co Óuša, od Óus, tu Óusah, Óusen, Óuséjščica, oúséjska (Njivica), Óuščice, óuški (Bardo);*

Knj. j.: *Óvše, od Ovš, v Óvšah, Óvšani, Ovséjščice ali Óvščice, óvški.*

10. Podbardo (Cesariis)

BdC: nima zapisov v samem kraju, pač pa nom. *Pód Bérden* in *Pod-Bárdo* (Viškorša, 377), gen. *tas-Pod-Bárda* (Ter, 517);

V: *Podbárdo (str. 165 in 78) in Potbárdo (str. 2), Potbárdo (str. 78);*

M: *od Pod Bárđan, Podbárdo, oré Pod Bárđan (Njivica), če Podbárdo, Podbarjeni, Podbárščice (Bardo).*

Glede pisave z *a* v osnovi gl. Bardo; očitno živita ena ob drugi starejša oblika *Pod Bárđan* in mlajša *Podbárdo*; prva se je ohranila le v nekaterih krajih in v omejenem številu zvez; druga je splošna.

Knj. j.: *Podbárdo* in *Pod bárdan*, od *Podbáda*, v *Podbárdo*, v *Podbárdu*, *Podbárjani*, *Podbárščice*, (*podbárski?*).

11. Sedila (Sedilis)

BdC: ø.

V: nom. *Sedila* (Za Varhan in na Njivici, str. 77 in 103);

M: *Sedíla*, *doŭ Sedíla*, od *Sedíŭ*, ja živín *doŭ Sedíla*, *Sedíjen*, *Sedíjščica*, *sedíjska* (Njivica); *toŭ Sedílah*, *toŭ Sedíla*, od *Sedíŭ*, *Sedíjen*, *Sedíjščica*, *sedíjsko víno* (Bardo);

Knj. j.: *Sedíla*, od *Sedil* (-u), v *Sedílah*, *Sedíjan*, *Sedíjščica*, *sedíjski*.

12. Sedlišča (Micottis)

BdC: ø.

V: *Sedlišče*, *Ta-par-Sedlišča* (727 bis)

M: od *Sedlišč*, *coŭ Sedlišča*, *toŭ Sedlišča*, *Sedliščani*, *Sedliščice*, *sedliški* (Bardo); *toŭ Mékota*, *tu Mékotah* (Za varhan);

Knj. j.: *Sedlišča*, od *Sedlišč*, v -a, v -ih, *Sedliščani*, *Sedliščice*, *sedliški*.

13. Šmardeča (Sammardenchia)

BdC: ø.

V: *ta-par-Šmardénka* (str. 58), *Šmardénca*, *Šmardéča*, *Šmardénčani* (Fijplan, Breg, str. 75), *Samardenka* 1395 (str. 76);

M: *Šmardéca*, *doŭ Šmardéco*, od *Šmardéče*, *toŭ Šmardéci*, *Šmardéčen*, *Šmardéjščica*, *šmardéjski* (Njivica); *Šmardéca*, *toŭ Šmardéco*, *toŭ Šmardéci*, od *Šmardéče*, *Šmardénčen*, *Šmardéjščica*, *šmardéjski* (Bardo);

Knj. j.: *Šmardéca*, od -e, v -i, v -o, *Šmardéčan*, *Šmardéjščica*, *šmardéjski*.

14. Štela (Stella)

BdC: òne-u-Štèla (Breg, 529, 2krat);

V: nom. *Štèla*, *Steáni* (str. 77);

M: *Štèla*, o na *Štèla*, od *Štéu*, *tu Štélah*, *uné na Štèla(h)*, *Štéén*, *Štéjščica*, *štéjska* (Njivica);

Knj. j.: *Štèla*, od *Štel* (-u), v *Štélah*, *Štéjan*, *Štéjščica*, *štéjski*.

15. Ter (Pradielis)

BdC: akuz: *tléu Tér* (+, 517);

V: nom. *Tér* (str. 211) in za reko: *Tér*, *Dóletér* (237);

M: *Tèr*, od *Téra* (+); *Tèr*, od *Tèrà*, od *Terá*, *oré ŭ Tér*, *doŭ Tér*, *toŭ Térú*, *Terjáni*, *Térščice* (Bardo, Njivica);

Knj. j.: *Tèr*, od *Téra* in *Terá*, v *Tèr*, v *Tèru*, *Terjáni*, *Térščice*, *tèrski*.

16. Uzijunt (Useunt)

BdC: ø.

V: *Uziúnt* (166);

M: *Uziúnt*, *toŭ Uziúnt*, od *Uziúnta*, *toŭ Uziúnte*, *Uziúncén*, *Uziúnsčica*, (Bardo);

Knj. j.: *Uzijúnt*, od -a, v -u, *Uzijúnčan*, *Uzijúnščica*.

17. Vizont (Chialminis)

BdC: *Vizònt* (+);

V: ø.

M: *Vizont*, *toŭ Vizont*, od *Vizóunta*, *toŭ Vizónte*, *Vizóuncén*, *Vizújščica*, *vizuójsko víno* (Bardo);

Knj. j.: *Vizónt*, od -a v -u *Vizónčan*, *Vizójščica*, *vizójski*.

18. Zavárh (Villanova delle Grotte)

BdC: *tàza-Uáran* (+, 418), *po Zauárski* (Vizont, 413);

V: *Zavárh* (str. 2), *Za-Varh*, *Za-Vark* (str. 78), *Váršan*, *Taza-Váršan*, *Varšáni* (620, prebivalci);

M: od *Zavárha*, un *Zavárh*, *toŭ Zavárhú*, *Zavaršáni*, *Zavarščice*, *zavárški* (Bardo).

Kakor v primeru *Podbaro* živita ena ob drugi starejša oblika *Za-Várh* in mlajša *Zavárh*. Glede pisave a v osnovi gl. Bardo. Knj. j.: *Zavárh* in *Za várhan*, od *Zavárha*, v *Zavárh*, v -u, *Zavaršáni*, *Zavarščice*, *zavárški*.

19. Žumaja (Zomeais)

BdC: ø;

V: *Žumaja* (str. 102), *Zomeaja* 1393 (str. 102);

M: *Žumája*, *doŭ Žumája*, *toŭ Žumájah*, od *Žumáj*, *Žumájen*, *Žumájščica*, *žumájski* (Bardo, Njivica), *dan Žumájin* (Njivica).

Knj. j.: *Žumája*, od *Žumáj*, v -a, v -ah, *Žumájan*, *Žumájščica*, *žumájski*.

(Se bo nadaljevalo)

Pavle Merku
Trst

PRIJATELJEV PREGLED SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI V MADŽARŠČINI

(Ob jugoslovansko-madžarskem znanstvenem srečanju v Novem Sadu)

Jugoslovansko-madžarski »naučni skup« (modno učenjaškemu oziroma modno visokozvenečemu nazivu »simpozij« so se na srečo izognili) je organiziral Institut za hungarologiju (ustanovljen febr. 1969). — Tisti trije, za pozno jesen nenavadno sončni dnevi (19.—21. XI. 1970) so bili izbrani ko po srečnem naključju. In bolj ko kadar koli nova in v mogočnem gradbenem zagonu v višino in tja v brezbrežno ravnino razširjajoča se vojvodinska metropola jim je dajala pokrajinski okvir: dežela preobilnih zemeljskih in duhovnih darov, ki se je zapisala v jugoslovansko kulturno zgodovino z nešteto trajnimi vrednotami. In še topla domačnost gostoljubnih prirediteljev, ki se ni kazala samo v zunanjih znamenjih, marveč je izražala humanistično bližino in sproščujočo neposrednost misli (tako v dvorani kot zunaj nje).

Prav je, da pred drugim opozorimo na obsežno in bogato znanstveno dejavnost omenjenega hungarološkega inštituta, ki mu je kljub skromnim in težavnim začetkom nenavadno hitro uspelo, da se je uveljavil doma in onstran meje. Glavna področja, ki jih obsegajo študijski načrti inštituta, so naslednja: proučevanje narečij in književnosti Madžarov, živečih v jugoslovanski državi, raziskovanje jezikovnih odnosov med madžarščino in srbohrvaščino; primerjalna jugoslovansko-madžarska literarna zgodovina; narodopisje; posebej še študij skupnih oziroma vzajemnih kulturnih (književnih) pojavov od najstarejše zgodovine po priselitvi Madžarov dalje. Med pomembna podjetja, pri katerih pripada inštitutu vidna vloga, sodi še priprava velikega sbrskohrvatsko-madžarskega slovarja, katerega zajetni prvi del je izšel letos.

Inštitut izdaja dve redni periodični publikaciji: 1. *A hungarológiai intézet tudományos közleményei* (Znanstvene objave hungarološkega inštituta; prva številka sept. 1969, od letos dalje štirikrat letno) in 2. bibliografijo madžarske jezikoslovne, literarnozgodovinske in kulturnopolitične publicistike, izšle v Jugoslaviji. V dosedanjih treh številkah Znanstvenih objav obravnava slovensko-madžarsko tematiko spis *Vilka Novaka*, posvečen Avgustu Pavlu kot utemeljitelju kulturnih stikov med našim in sosednim narodom (P. Á., a szlovén-

magyar kapcsolatok uttörője, št. 3, jullij 1970, str. 78—87). Najpomembnejše v tem prispevku je, da je avtor objavil dele svoje korespondence s szombathelyskim profesorjem in prevajalcem, iz let 1930-41, tj. iz časa, ko je obojestranska posredniška dejavnost obeh dopisnikov rodila dragocene sadove. Iz bibliografije povzemam, da se slovenske (»matjaževske«) snovi dotika širši prikaz mladega razgledanega folklorista *Andrása Dávida* A Mátyás király alakját idéző délszláv epikus énekhagyományról (Lik Kralja Matjaža v jugoslovanski pripovedni ljudski pesmi, 1. št. Znanstvenih objav, str. 97—124). Isti avtor, katerega delovanje je opazno tudi v vojvodinski madžarski šolskoprosvetni organizaciji, je pisal tudi v zvezi z našim znanim dvojezičnim vprašanjem v prekmurskih šolah (Magyar Szó, 30. dec. 1968). Za proučevalce našega ljudskega pesništva še naslednji bibliografski podatek: *Bertalan Kórompay*, Szilágyi és Hajmási históriája a szlovéneknél és a magyar monda eredetkérdése (Zgodba o Szilágyiju in Hajmásiju pri Slovencih in vprašanje izvora madžarske pripovedi), Irodalomtörténeti közlemények 1953, str. 218—227. Očitno gre za motiv pobege iz jetništva, pri čemer ujetemu pomaga vladarjeva (sultanova) hči, torej tim. Ariadni motiv (v našem primeru znana »matjaževska« pesem). O istem motivu pri južnih Slovanih je pisal *Rezső Szegedy* že l. 1915 (v istem akademjskem glasilu).

(In še: Katera institucija se bo odločila, da bo prevzela in vodila (in po možnosti objavljala) spiske slovenskih hungaric in madžarskih slovenic? Študijska knjižnica v Murski Soboti?)

Moram reči, da takrat, ko sem slišal o začetkih delovanja inštituta, nisem pričakoval da se bo tako hitro utrdil in se tako kmalu uvrstil med znanstvene zavode dobrega imena. Tudi s to organizacijsko potezo, da je pripravil srečanje znanstvenikov dveh držav, je inštitut veliko pridobil. Saj ni malo, da so prevzeli pokroviteljstvo vodilni politični (in kulturnopolitični) forumi v Vojvodini, in prav tako ni majhna stvar, da bo po vsej vsaki dve leti inštitut izmenjeval organizacijo znanstvenih srečanj z budimpeštanskim akademjskim inštitutom za literarne vede. In pristavim naj, da niti prvo niti drugo ni bilo in ni zgolj enodnevna

manifestacija ali propagandna gesta. Nič čudnega, če se opazovalec konec koncev vpraša (misleč hkrati na to, kako težavno in mukotrpno se porajajo, kaj šele uresničujejo kje drugje, recimo v hipermotorizirani Sloveniji, podobne znanstvenoorganizacijske zamisli), kako je ta in tak razmah mogoč. Sicer pa skrivnosti uspeha niti ni težko razvideti: gre za premišljenost koncepta glede na potrebe in možnosti izvedbe, dalje, za dosledno izvajanje delovnih nalog in podrejanje osebne veljavnosti običnim nalogam, in ne nazadnje za zavzetost, solidarnost in delovno sklenjenost študijske skupine.

Na novosadskem znanstvenem zborovanju se je vrstilo preko 20 predavanj, ki so se lotevala analitično, manj teoretsko raznolikih tem s področja literature, likovne umetnosti, kulturne zgodovine, folklorne ipd. Udeleženci, ki so prišli v polnem pomenu besede od vseh strani, so zastopali vse generacije in različne discipline, ki se kakorkoli povezujejo s proučevanjem skupne jugoslovansko-madžarske tematike. Nekaj predavanj zaradi odsotnosti avtorja ni bilo prebranih, tako Vilka Novaka obravnava madžarskih elementov v starem prekmurskem slovstvu. Vsa predavanja bodo objavljena v naslednji številki Znanstvenih objav in po tem bo lahko sledila širša presoja o znanstveni tehtnosti problematike itd.

Moja tema se je glasila *Prvi madžarski (Priatelj) pregled slovenske književnosti* (Egyetemes Irodalomtörténet 1911). Izrabil sem priložnost, da sem uvodoma popravil in dopolnil skrajno pomankljivi prikaz slovensko-madžarskih kulturnih stikov, ki je bil objavljen v zagrebški Enciklopediji Jugoslavije (V; 1962). Opozorilo, da so bili ti stiki obsežnejši in pomembnejši, kot je to znano širši javnosti, sem podprl z najosnovnejšim dokaznim gradivom. Tako npr. članek v Enciklopediji predstavlja obsežno hungaristično publicistiko V. Novaka iz 30-ih let z borimi štirimi naslovi in niti ne najvažnejšimi, ne da bi bilo le z besedo omenjeno, kako široka (blizu 50 bibliografskih enot), ažurna in kompetentna je ta poročevalska dejavnost bila. Omenil sem, da je v naši kulturni javnosti premalo poznano in nezadovoljivo upoštevano prevajalsko posredništvo Pomurske založbe (doslej 12 knjig leposlovnih prevodov iz madžarščine, klasičnih in modernih, poleg tega 16 madžarskih prevodov iz slovenske književnosti) in da si je po vojni na področju madžarskega seznanjanja s slovensko literaturo pridobila posebnih zaslug skupina književ-

nikov okoli novosadske književne revije Hid.

Obravnavanje Prijateljevega pregleda slovenske književnosti, ki je bil pripravljen l. 1903 na prošnjo prof. *Asbótha* in je bil objavljen šele kakih osem let po nastanku teksta, sem glede na tematski okvir znanstvenega srečanja omejil na dvoje: na historiografski očrt nastajanja obeh verzij in na splošno oceno strokovne in metodične uspelosti madžarsko objavljene variante. Historiografski očrt je bil potreben že zavoljo raznih nejasnosti, ki so nastajale v naši znanstveni publicistiki ob navajanju madžarske objave; zunanji razlog za te nejasnosti je iskati že v tem, ker v Ljubljani madžarska objava ni bila dostopna, poleg tega jih je bilo zelo malo, ki bi se sploh lahko lotili tekstovnih primerjav. Obe varianti pregleda slovenske književnosti sta nastali v l. 1903, prva, obsežnejša, v prvih mesecih, pred Prijateljevim odhodom na študij v Rusijo, druga, skrajšana (po *Asbóthovi* želji glede na dani obseg enciklopedije) pa v drugi polovici istega leta. Prvo verzijo so prevedli in objavili najprej v ruščini (Slavjanskija Izvestija, 1904-06) in dvakrat v srbohrvaščini (prevedel M. Moskovljevič; prvič iz ruščine ter objavljeno brez 5. poglavja v Prosvetnem glasniku 1906, drugič prevedeno iz nemškega izvornika in tiskano v knjigi Slovenska književnost 1920, s predgovorom P. Popovića). Druga verzija je objavljena v madžarščini (prev. O. *Asbóth*, 1911) in z majhnimi razlikami v nemščini (*Osterreichische Rundschau*, 1905).

Zanimiva bi bila primerjalna analiza širše in skrajšane verzije pregleda, vendar bi taka analiza lahko bila prvenstveno namenjena samo dobrim poznavalcem slovenske literarne zgodovine.

V razpravi zastopam mnenje, da sta obe verziji nastali v prenatrpanem tempu, kar je imel v mislih tudi Prijatelj, ko se je v polemičnem zapisu V zatišju (1915) kritično ozrl nanju. Ta prenatrpani tempo je očiten v koncepciji in v izdelavi. Pri morebitnem urejenem in mirnejšem pisanju pregleda bi se bilo možno izogniti lapsusom in nekaterim poenostavljenim sodbam. Vendar tak zaključek ne zanika veljavne sodbe, da je mladi doktorand (pri 28-ih letih) ponovno dokazal svoj literarno-znanstveni talent in da razen prof. M. Murka pri nas ni bilo človeka, ki bi bil ta čas sposoben, lotiti se tako zahtevnega koncepta.

Očitne so tudi metodične pomanjkljivosti: mladi Prijatelj je premalo poznal madžar-

skega bralca, tj. premalo je upošteval momente, ki pritegujejo pozornost v drugačni kulturni sferi. Pomanjkljivo je, da je v madžarski verziji opustila opozorila na mit Kralja Matjaža, ki v slovenskem ljudskem izročilu pa tudi v umetnem pesništvu zavzema znano važno vlogo. To preseneča tem bolj, ker se je »matjaževske« motivike dovolj široko dotaknil v prvem, neskrajšanem tekstu; celo v kratki verziji, prirejani za Österreichische Rundschau 1905 pisec vpleta kratak stavek (ki bi mnogo zgovorneje učinkoval v madžarskem tekstu). Škoda, da mladega pisca pregleda na to ni opozoril izkušenejši Asbóth, ki mu je svetoval spremembe prve redakcije in se je nasplošno v korespondenci zelo laskavo izražal o prvem in o drugem tekstu.

Ko je opuščil zares preobširne zunanje podatke prve verzije, je mladi avtor zapadel v nasprotno skrajnost; opustil je namreč številne podatke, ki bi povsem neinformiranemu madžarskemu interesentu nudili elemente splošne informacije. Tako npr. ni omenjena ne Bohoričeva ne Kopitarjeva slovnica, opuščena je o. Hipolit, ni naveden naslov Levstikovega kapitalnega dela Martin Krpan, dana je le splošna karakteristika dela ipd. Na drugi strani je Prijatelj, ki je skop v priznanjih do Vodnika in starejše književnosti, dal svojo besedo polnopravni afirmaciji modernističnih pesnikov, ki so šele prodrli v književnost, posebej še Cankarju in Župančiču.

»Od srede 90-ih let datiramo slov. Moderno. Ta pomeni popolno zmago individualne osebnosti, poleg tega notranje osredotočenja in poglobitev. Diletantizem, naslonjen na najboljše vzore, izginja. Predhodniki modernih so: Fran Govekar, Ksaver Meško, Rado Murnik. Prvi je s svojo mladostno naturalistično erotiko (kot Zolajev učenec) osvobodil družbeno zavest filistrske moralistike. Meško je udomačil psihološko smer, Murnik pa obogatil slovenski humor s svežim, osebnim dovtipom. V središču slovenske Moderne se pravzaprav nahaja Ivan Cankar s svojiko drznim pogumom in opajajočo razigranostjo, ki jo navdihujeta veristični potepuški naturalizem in revolucionarna duševna romantika.* Prava pesniška narava, ki se želi umetniško uveljaviti: njegov jezik je poln odtenkov, antitez in paradoksov. Z njim vred preganja filistrstvo (na Baudelairov način) njegov prijatelj Oton Župančič. Cankar je novelist in dramatik, Župančič zgolj lirik, ki dandanes piše najlepše slovenske ver-

ze. Poprej jih je zastiral v sanjavo simbo-
listično obleko, v zadnjem času pa jih
pušča neodete, govori jasno in neredko v
grenkem, plemenitem patosu. Še dva talen-
ta sta dozorela v Moderni, a sta oba zmla-
da umrla: *Dragotin Kette* in *Aleksandrov*.
Oba sta bila učenca francoske razpoložen-
ske šole. Aleksandrov se je pomešal med
ljudstvo in si je z otroškim veseljem priza-
deval, da bi zajel krepko kmečko prepro-
stost, Ketteja pa so se dotaknile Maeter-
linckove mistične peroti. Njegovi soneti
se lahko merijo s Prešernovimi.

V pripovedništvu najdemo mnogokaj, kar
je še v razvoju in še ni dozorelo za sodbo
na tem mestu. Najopaznejši so: *Ivo Šorli*,
ki spretno razvija psihologijo dejanja, in
Zofka Kvedrova, razgibana in sposobna
feljtonistka, ki pa v oblikovnem pogledu
ni dovolj umetniška.«

— Kot omenjeno, širša primerjalna vpra-
šanja v zvezi z obema verzijama pregleda
slovenske književnosti so v predavanju
ostala odprta. Vendar je zaključek, ki ga
je možno izpeljati iz razpravljanja, v svo-
jem jedru jasen: Kljub pomanjkljivostim
je Prijatelj prikaz prispeval bistven delež
k najvažnejšemu, t. j. da je preko vr-
hunskega literarnozgodovinskega podjetja
populariziral slovensko književnost v so-
sedni narodnokulturni sredini.

Bibliografska opomba: Prijatelj je prispe-
vek omenja novosadski profesor *Imre Bori*
v priročniku za gimnazije Magyar délszlav
irodalmi kapcsolatok (Madžarsko-jugoslo-
vanske literarne zveze), Novi Sad 1970,
str. 114.

Stefan Barbarič
Filozofska fakulteta Zadar

*Za nemško objavo je P. spremenil formu-
lacijo: *an revolutionierendem Seelenide-
alismus* (Asbóthov svobodni prevod: forra-
dalmi lelki romantika/revolucionarna du-
ševna romantika) v *an sinnlich, träumeri-
scher Schönheit*. — V madž. objavi sta
Kette in Murn »učenca francoske razpolo-
ženjske šole«, za nemško objavo poprav-
ljeno: *Anhänger der modernen Stimmung*.
— Nemški prikaz navaja med novimi no-
velisti že Zbašnika in Kostanjevca, ki da
sta opazna po svojem podajanju nravi
(»Sittenschilderung«), madž. objava in ro-
kopis v NUK (Ms 973, mapa 10, št. 37) sta
brez teh dveh imen.

O NEKATERIH PODOBNOSTIH GRADNIKOVE POEZIJE Z ITALIJANSKO IN LATINSKO

Na novogoriškem slavističnem zborovanju sta v okviru simpozija o Gradnikovi liriki F. Petrè in M. Boršnikova navajala tudi tele Gradnikove lirske posebnosti: motiv *eros tanatos* (ljubezen smrt), v zvezi s tem *besede iz groba ter sonet kot obliko pripovedne* in ne le lirske pesmi. Iz obeh predavanj je bilo razumeti, da gre v zvezi s tem za poudarjeno izvirne lastnosti Gradnikove poezije.

Vendar je treba že kar uvodoma ugotoviti, da moremo vse te posebnosti najti deloma že v latinski, predvsem pa v italijanski literaturi. Težko bi si bilo misliti, da jih Gradnik ni poznal, saj je bil v italijanski literaturi doma, o čemer pričajo njegovi prevodi iz Danteja, Michelangela, njegov izbor italijanske lirike; slovstveni zgodovinar Giacomo Prampolini pa ga v svoji kratki zgodovini slovenske književnosti — v okviru Splošne literarne zgodovine — imenuje »buon italianista«. Latinske in starogrške književnosti se je Gradnik učil navsezadnje vsaj že na klasični gimnaziji v Gorici.

Oglejmo si torej te motive in oblike v italijanski in latinski književnosti.

Eros tanatos. — Italijanski pesnik, ki je z motivom ljubezni in smrti Gradniku po času najbliže, je *Giovanni Pascoli* (1855—1912). Pascoli je predvsem lirik, vendar je pri njem zelo malo erotičnih motivov, osebnih ljubezenskih doživetij sploh ne pozna; in če že govori o ljubezni, govori samo posredno, v tretji osebi. — Motiv ljubezni in smrti je najlepše upesnjen v njegovi pesmi *Solon* iz cikla *Obedne molitve* (*Poemi conviviali*); antičnemu mladeniču in starcu (*Solonu*) poje pevka z *Lezbosa*; »ona je znala obe pesmi, / prva je bila o ljubezni, druga o smrti« (tu in posledaj navajam verze v dobesednem prevodu). — Prva od teh pesmi se začinja z opisom svetle mesečeve noči, z vetrom v gozdu, ki povzroča trepetanje dreves. Tudi v njej vse trepeče: to je ljubezen. Lepa kot sonce je ta ljubezen, toda kot sonce, ki umira. »Zgubiti se v nič! nič drugega nočem: hočem / postati svetloba, ki iz nje ga se širi. / Zadnja skala velike luči, skala / ob veliki vodi, sladko je s tebe iti tja, kjer je mir: /sonce zahaja v neskončno morje; / trepeče in tone zarja večerna, ki mu sledi. / 'To je smrt!' je vzkliknil starec. Odgovorila / je: 'To, gost, je ljubezen'.« Motiv ljubezni in smrti ima Pascoli še v pesmi *Etera* iz cikla *Poemi di Ale* in dru-

god. Vendar Pascoli ni edini s tem motivom v italijanskem slovstvu; omeniti je treba vsaj še dva: to sta *Giacomo Leopardi* in *Giambattista Basile*.

Giacomo Leopardi (1797—1837) spada med vrhove italijanske poezije. Bil je zelo nadarjen pesnik, sposoben najglobljih čustev, vendar se ni mogel uveljaviti ne v družbi ne v ljubezni — zaradi svoje grde zunanjosti. To ga je večkrat privedlo na rob obupa. Zelo si je želel ljubezni, a je ni našel. Samo ena ženska, *Fanny Targioni Tozzetti*, žena prijatelja iz Firenc, mu je pokazala nekaj naklonjenosti, ker ga je pač spoštovala kot pesnika. Ko je prišel k njim na obisk, je z njim spregovorila kakšno prijazno besedo. Z vsa dušo se je zaljubil vanjo in začel si je na tihem domišljati, da ga tudi ona ljubi. Vsa stvar je trajala nekaj mesecev in tačas je Leopardi napisal več pesmi, iz katerih je razviden ves potek te njegove nesrečne ljubezni — vse do končnega razočaranja. Med njimi sta za nas sedajle najbolj zanimivi *Ljubezen in smrt* (*Amore e morte*) in *Consalvo*.

Prva se začinja takole: »Sestri Smrt in Ljubezen je istočasno / usoda porodila.« — Obe — smrt in ljubezen — sta nekaj najlepšega, kar sploh premore svet: prva nam prinaša največjo radost, druga pa blaženost, ko nas reši vseh nadlog. — »Kadar koli se nanovo / rodi na dnu srca / ljubezensko čustvo, / se v prsih občuti tudi otožna in trudna / želja po smrti: / kako, ne vem, a tak / je velike in močne ljubezni prvi učinek.«

V pesmi *Consalvo* je motiv upesnjen pripovedno: Smrtno ranjenega španskega junaka *Consalvo* obišče lepa *Elvira*, žena njegovega gospoda; vedela je, da je v njo zaljubljen, čeprav ji ni tega nikoli povedal. Ko ostaneta sama, jo *Consalvo* prosi za poljub. *Elvira* se ga usmili in mu ga da. *Consalvo* umre srečen — izpolnila se mu je največja želja njegovega življenja. — Tudi tu sta oba pojma — ljubezen in smrt — tesno medsebojno povezana: »Dvoje lepih stvari ima svet: / ljubezen in smrt.«

— *Giambattista Basile* (1575—1623) je med drugim napisal madrigal z naslovom *Amore e morte*. V njem govori o veliki bližnjosti med ljubeznijo in smrtjo ter se končuje takole: »Tako sem od velikega začudenja v dvomu, / če je ljubezen smrt ali smrt ljubezen.« Podrobnejša razlaga najbrž ni potrebna.

— Tudi glede motiva »besede iz groba«, ki se pri Gradniku ponavlja, bodisi v ciklu *De profundis*, bodisi v pesmih *Besede iz groba* in *Pismo od onstran*, si je poučno ogledati Pascolija, njegovo pesem *Prijatelju mojega očeta* (*A un amico di mio padre*), v kateri mrtvi oče prosi nekoga svojega prijatelja, naj skrbi za njegovo obubožano družino. — Zanimiva v tem smislu je tudi pesem *Mati in dete* (*Mamma e bimba*), v kateri se mati pogovarja s svojo mrtvo hčerko, zadnje vrstice pa so takele: »Na prsih, oh, ti ne veš, / kakšno težo imam! / In noge, tudi teh / nimam več. / Črvi, da bi ti videla, / kakšni črvi so tu.« — Primerjaj *De profundis* VII pri Gradniku: »... moje srce, prsa mala, / bodo skoro grizli črvi.«

Seveda je odnos do motiva »besede iz groba« pri obeh pesnikih zelo različen. Kot sem že rekel, Pascoli ni erotik; če se že pogovarja z mrtvimi, so to njegovi starši, bratje, sestre, prijatelji. Snovi za to je imel več kot dovolj. Očeta so mu ubili, ko mu je bilo komaj dvanajst let. Kmalu nato je umrla še mati in za njo v nekaj letih še šest bratov in sestra. — Gradnik pa je izrazil erotičen pesnik. Da bi ljubezensko čustvo še bolj poudaril, je prenesel to čustvo na žensko, pri kateri naj bi bila pač ljubezenska strast močnejša kot pri moških; tudi ne dovoljuje, da bi ljubezen zgnila s smrtjo. Nasprotno, s smrtjo se ljubezensko čustvo še okrepi. — Tega Pascoli nima, pa tudi Leopardi ne; morda nekoliko Petrarca, — predvsem v pesmih, ki so posvečene Lavinini smrti.

Pesnik, ki je po tem motivu zelo blizu Gradniku, pa je klasik Q. Aurelij Properc. Ta je živel v starem Rimu v času cesarja Avgusta. Bil je Mecenatov prijatelj in je zelo mlad umrl. Pisal je elegije, vendar zvečine ne kot žalostinke; večina jih je posvečenih neki lepi rimski gospe, ki jo imenuje Cynthia. — Med žalostinkami pa je najbolj znana elegija za Kornelijo, ženo konzula L. Emilija Paula, ki je umrla stara komaj 32 let. Pesem je približno takšnale: Umrla žena se v sanjah prikaže svojemu možu, ki jo stalno objokuje, in ga tolaži. Pove mu, kako je z njo, kakšno je bilo njeno življenje, in mu naroči, naj bo svojim otrokom oče in mati, naj skriva pred njimi svojo žalost in naj jih vzgaja tako, da bodo ponosni na njen spomin. — Ta žalostinka, ki so jo imenovali »kraljica elegij« (regina elegiarum), je sedajle za nas manj

važna; pomembnejša se nam zdi 7. elegija IV. knjige, ki govori, kako se je pesniku prikazala njegova mrtva ljubica Cynthia in kaj da mu je pri tem rekla: »In končno, kdo te je videl upognjenega (od žalosti) na našem pogrebu, / kdo, da si z vročimi solzami močil svojo črno obleko?« — Primerjaj Gradnikov *De profundis* VII: »... ni te bilo k moji krsti, / ne v pogrebcev kratki vrsti, / ne ko hladna je lopata / grob zasula...« — In še Properc: »Prisegam, da sem ti ohranila zvestobo; / če se lažem, naj gad sika v našem grobu...« »Zdaj naj te le imajo druge, kmalu boš samo moj, / z menoj boš...« — In *De profundis* V: »Sle so sikale ko gadi...!« ali *De profundis* III: »... kakor val z obali druge, spet prihajaš y moje roke.« In končno v *De profundis* IX: »... in ko ni te, še te čakam / in sem samo tvoja, tvoja.«

— Končno še sonet kot pripovedna pesem. Gradnik ga je v tej vlogi menda pri nas res prvi uvedel: mislimo predvsem na ciklus *Podobe iz tolminskega punta* (napisal pa je seveda tudi dolgo vrsto »pravih«, ilirskih sonetov). — Kljub temu omenimo, da je Giosuè Carducci (1835—1905) leta 1883 izdal ciklus dvanajstih sonetov *Čaira* s podobami iz francoske revolucije. Oba cikla, Carduccijev in Gradnikov, preporeta nekatere sorodne slogovne posebnosti: tako v sicer kratko pripovedovanje vnašata premi govori, da bi okrepila dramatičnost zgodbe.

— Vsega tega ne navajam z namenom, da bi zmanjševal vrednost Gradnikove lirike, tako kakor svojčih (1866) tudi Stritar s kazanjem nekaterih podobnosti med Petrarcom in Prešernom ni hotel kratiiti Prešernove pesniške veličine. Rad bi pokazal le na to, da je težko z golo motiviko ali posebno zunanjo formo dokazovati kakršnokoli izvirnost: evropska kultura in literatura sta navznoter preveč povezani, enotni; redukcija originalnosti na takšne pravine pa daje navsezadnje tudi osnovo za tiste vrste polemične primerjave, ki so med italijanskimi slavisti močno v čišlih in ki na temelju kakšne motivne primerjave proglašajo Prešerna za zakasnelega Petrarkinega epigona. — Če nam je že dovoljeno primerjati majhne stvari z velikimi, »parva componere magnis«, kakor bi rekel Vergil, počnemo to pač iz neokrnjene prepričanosti o Gradnikovi pesniški veličini in enkratnosti.

Jože Seražin
Trst

KNJIŽNA POROČILA

FRANCE BEVK:

POT V NEZNANO

SLOVENSKA MATICA, LJUBLJANA 1970

Lep je običaj, da založbe priznanim pisateljem ob njihovih visokih jubilejih izdajo knjige. Navadno se pisatelji odločajo za izbere svojih boljših del, kar je kajpada povezano z več ali manj napornimi in dvomnimi odločanji. Če ob pisateljevem jubileju, ki je hkrati tudi spomin ob njegovi smrti, premišljujemo in tehtamo, kakšen da naj bi bil izbor tega količinsko najbolj ekspozivnega slovenskega pisatelja, se znajdemo pred nepremostljivo težavo: saj ni literarne vrste, s katero bi se ne spoprijel; spocetka se je ukvarjal z impresivno liriko — ob Župančičevih in Gradnikovih vzpodbudah seveda (Pesmi 1921), potem z dramatik (Kajn 1925), prozo kot protestom proti nacionalnim krivicam (Življenje 1927), meščansko povestjo (V zabodah 1929); ne brez Pregljevega zgleda se je lotil zgodovinske povesti (trilogija Znamenja na nebu 1928/9), domačijske ali domače proze (Obračun 1931), socialne povesti (Gmajna 1933), mladinske povesti (Grivarjevi otroci 1939) in tako naprej... Ta skoraj izjemni žanrski register mu je gotovo narekoval njegov kulturni in politični položaj, saj je bil dolga leta nacionalnega zatiranja Primorske njen če ne skoraj edini, pa gotovo najglasnejši in najvplivnejši kulturni ataše. Njegovo poslanstvo je zahtevalo, da ljudstvu, ne le izobražencu, nudi čimveč slovenske literature, ki bo budila v njem zavest o lepem narodnozavednem. In če pogledamo malo nadčasovno na Bevkova literarna prizadevanja in sadove, moramo ugotoviti, da bo njegova povest o Kaplanu Martinu Čedermacu, v kateri je naslikal »fašizem v vsej njegovi idejni nasilnosti, politični neodjenljivosti in potuhnjenosti, pa tudi slabost Cerkev, kadar se veže na politiko« (Koblar), skupaj z nekaterimi otroškimi povestmi ostala v slovenski leposlovni zakladnici med klasičnimi teksti.

Bevk in založba pa ob jubileju nista predstavila javnosti izbora, temveč novost, za kar ob tako visokem jubileju ne moremo reči, da je običaj, prej častna izjema. Delo bi uvrstili lahko med spbinsko literaturo prve svetovne vojne, seveda s silno časovno oddaljenostjo, ki jemlje pripovedi nekaj mika; preprosto zato, ker njena problematika ne more biti aktualna. Nočem precenjevati kriterija aktualnosti pri vred-

notenju umetnine, vendar se zdi, da od po- nojne obdelave znane teme pričakujemo nekaj več, recimo nov in objektivnejši pogled na problem. Tega v pisateljevi knjigi, ki sicer nosi v tej smeri obetajoč naslov, ne najdemo. Avtor skuša združiti reportažnost svoje pripovedi z življenjskim pogledom starca, pri tem pa žal trpita obe plasti pripovedi. V reportažni plasti je presplošen in pripoveduje o dogodkih, ki ne morejo več biti zanimivi (nabor in izmikanje, značilnosti vojaškega življenja, alkohol in vojaki ipd.) Sem in tja postreže s skoraj naturalističnimi podrobnostmi, kar učinkuje včasih kot nesorazmerje z načeloma splošnim načinom pisanja. V delu pogrešamo tudi kakšno vrstico več tedaj, ko omenja književnost in književnike; škoda je recimo, da samo registrira dva obiska pri Izidorju Cankarju. Obiska sta na njegovo pisanje močno vplivala, kot v tekstu sam nakaže. Pripovedno kvalitativno izstopa zlasti epizoda o radgonskem uporu, kjer sicer pogrešamo le komentarja o vzrokih in ozadju. Tudi vsa mesta knjige, kjer se pisatelj sreča z domačijskim okoljem, moremo šteti za boljša.

Knjiga vsekakor izžareva avtorjevo izredno vitalnost in pogum, ki ga terja priprava izvirnega teksta, v celoti Bevkovega opusa pa nadaljevanje tiste avtobiografske proze, ki se recimo začenja leta 1923 s Tatičem in nadaljuje 1969 z Mojo mladostjo.

Zidarjeva kvantitativna eksplozija, ki jo nekateri zlobno spravljajo v zvezo z zakonitostmi poklica svobodnega umetnika, se tokrat pozna tudi v naši rubriki.

PAVLE ZIDAR: DIM, ZALOŽBA OBZORJA, MARIBOR 1970

V romanu Dim (ki diši po sestri Juli) je segel pisatelj v svoje otroštvo. Iz otrokove perspektive je zajel življenje proletarske družine z Jesenic: številna Čebularjeva družina, zaprta v ozki prostor barak, ki se tolče skozi predvojne razmere, doživlja vojno in svobodo. — Za prepričevalno barakarsko vzdušje uporablja pisatelj izraze s proletarskih dvorišč in cest, s tem razgibava pripoved in ji daje prizvok avtentičnosti. Pri tem zna spregovoriti tako, da mu prislunemo in sledimo. Njegova moč je zlasti v dialogu. Škoda je le, da pisec romana tu in tam uniči kakšno skrbno postavljeno metaforo ali lepo izdelan dialog z vulgarnimi besedami. Ne gre nam za moralno sodbo; ampak človeka se loteva občutek, da postaja naturalistično izrazje de-

lavca večkrat tudi mašilo; pisatelj nas hoče namreč nenehno držati v napetosti z »drastičnimi barvami in učinki« (iz spremne besede na ovitku). Povrhu je kakšna beseda, ki jo srečamo enkrat, dvakrat, trikrat, lahko učinkovita, prisiljeno pa deluje, če jo preberemo stotič. Prav to se Zidarju dogaja s celimi stavčnimi zvezami, ki otežujejo slog (vsaj v prvem delu romana). Na peti strani beremo: »Oče Martin in mama Jerica sta nas natolkla v zamolklih nočeh toliko, da jih je moralo res nekaj pod zemeljsko skorjo, če smo hoteli napredovati.« Na devetinšestdeseti strani pa učinkuje podoben stavek prisiljeno: »Tale... je Čebularjev. Od tiste ta stare Jerce, ki jih je štirinajst metala na svet.« — Zakrajškov Polde, sicer stranska oseba, je literarno narejen, skonstruiran, njegova grobost in mehko nista spontani. Prav v tem, se mi zdi, je Zidarjeva napaka. — Upam, da mašila in ponavljanja niso sad pisanja na »akord«. Ali pa so? To bi bilo škoda, ker je Zidar eden tistih naših pisateljev, ki zna sicer izvrstno prikazati življenjske nižine, hkrati pa intuitivno obsega metafizične dimenzije. Drugi del romana Dim (prepričljivejši del) je poln duhovitih dialogov, besednih iger, posrečenih metafor, pa tudi otroške ljubezenske zasanjanosti, liričnosti in otroške vizionarnosti.

PAVLE ZIDAR: NOVA STANJA; 1970
NOVA DRUŽBA, LJUBLJANA 1970

V svet otrokove neskončne domišljije, v svet želja in naivnih hotenj pa sega Zidar z delom Pišem knjigo. Pisati knjigo je želja malega Igorja. Njegova zgodba naj bi se dogajala v Indiji. Govorila bi o trgovcu z okli in srebrnino. Iz te nenapisane knjige bi Igor bral, ne samo svoji sestrici, ampak vsem, ki bi ga poslušali, vsem, ki imajo kot otroci dosti domišljije, da bi lahko sledili Igorju ne samo v Indijo, ampak tudi v prostranost kozmosa. Treba je biti misel in zaobjeti vse, cel svet. V sanjah je Igor delček kozmosa, je kot svetloba v Kremlju, drugič v Beli hiši, drugič spet v Havani. Ta sanjski svet je otroški svet odkritosti in pravičnosti. Pisatelj vpleta sanjske refleksije v Igorjev vsakdan, ki poteka v drobnih šolskih in domačih opravkih, v radosti petošolske ljubezni. Tudi ta vsakdan z vsem »tovorom« je zasanjan. Je pač otroški. Ljubka knjiga, pisana z Zidarjevo duhovitostjo.

PAVLE ZIDAR: NOVA STANJA; 1970.

Manj razveseljiva so Nova stanja, ki so rezime pisateljve ustvarjalnosti. Moti to,

da se Zidar ne zna premakniti od sheme, ki si jo je postavil najbrž že pri prvem romanu. Za bralca, ki se bo z Novimi stanji prvič srečal z Zidarjem, bodo le rahel tuš, ker v njih ni tistega Zidarja, ki smo ga vajeni od Sohe in Svetega Pavla sem do Novih stanj — stanj brez svežine. Mogoče zato, ker je že stanje samo po sebi dinamično?

Že poznano dejavna založba Obzorja si je zastavila tudi zanimivo in koristno izdajateljsko nalogo. Priča smo cikličnemu pohodu sodobnih dramatskih tekstov v zbirki, ki »uradno« sploh ni zbirka, saj nikjer ne najdemo njenega naslova niti zaporednih številk ali česa podobnega.

DUŠAN JOVANOVIČ: ZNAMKE NAKAR
ŠE EMILIJA; OBZORJA 1970.

»Oseb je ravno dovolj«, nam skoraj »metodično« pojasni avtor, preden jih utegnemo prešteti in ugotoviti, da so štiri. Ti »štirje« pa so nosilci dejanj kaj nesorodnih in pisanih odtokov. Eden je npr.: FILATELIST, kriminallec in književnik, seksualni mitoman in brezmočnež obenem, med njimi sta kar dva (do trije) homoseksualci, od katerih je eden (ALBERT) agent državne varnosti, kot bi se lahko temu reklo, drugi (MOŽAKAR) pa najpomembnejši vodja prevratniške akcije, ki se odvija pod šifro, ki nam je znana že z naslovne strani. In edina ženska oseba (EMILIJA), ki jo vse moške soosebe nazivajo s »kraljico naslade« in »carico seksa«, ki pa ostane v tej zanimivi družini »nedotaknjena, nedotaknjena!«, kakor sama ob koncu dramatično vzklika.

Ko bi hoteli iz teksta izluščiti vsebinski del, bi pri površinski akciji še nekako uspeli. Povedali bi lahko, da je prišel filatelist zamenjavat svojo najdragocenejšo (v Evropi) zbirko znamk za Emilijo, najlepšo žensko sveta (kar so teoretično izpričali prvovrstni seksologi, empirično pa člani žirij lepotnih tekmovanj). Na tako idejo je prišel filatelist po možakarjevem oglasu v časopisu. Kupčija bi že skoraj padla v vodo, ko bi tega ne preprečil prisiljeno vljudni in vljudno nasilni sluga Albert, ki pri poslu zaigra vlogo skrivnostnega pospeševalnika. Kupčijo hitro sklenejo in sicer po načelu »vse za vse«: zbirko znamk za Emilijo, stanovanje z inventarjem in Albertom. Slugi to kar ustreza, saj skuša igrati tajnega agenta in slediti akciji vohunske bande, ki je z zamenjavo znamk drugi bandi predala važno sporočilo. Filatelist je za svojo zbirko dobil vse, le Emilija mu je že vnaprej ušla. Filatelistova

glava je vedno bolj v nevarnosti, že ga je agent Albert pripravljen likvidirati, ko spozna, da je nedolžen in da je bila kupčija sad naključja. V zadnjem delu se dogajanje precej zaplete. Na sceno privleče Emilija umorjenega možakarja. Ubila ga je, ker je od njega v tolikih letih zaman čakala ljubezni. Albert jo še brutalno zaslišuje. Končno Emilija postreli še »preostala« moška — nezmožna, da bi ji nudila ljubezni, in skrivnostno zaključijo. Če bi ugotavljali, ali je šlo res za vohunske bande, če bi določevali nedolžne in krive, če bi razvozlavali nasprotja in vzročne zveze, bi se znali še bolj zaplesti, kot se včasih namenoma zapleta tekst. Kajti spravili bi se iskat nekaj, česar ni in kar tudi noče biti. Tekst hoče biti igra in to v »sodobnem« pomenu besede. Nakazati hoče lestvico problemov, hoče jih celo zaplesti, ne trudi pa se, da bi jih rešila dosledno logično; vprašanja pušča na koncu odprta, da vsiljujejo nadaljnja razmišljanja, ki sicer ne smejo biti moreča, pač pa igriva, če skušajo ustrezati tekstu: »Igrajte se vsi, ki v igri sodelujete«, namreč pozove avtor na začetku. Tak tekst se skuša rešiti kompleksov tradicionalnega teatra ali pa vsakodnevne teatralnosti. Z nelogiko in smešenjem hoče oddramatizirati vse veliko, usodno, pomembno — torej vse dramatično na eni strani, na drugi strani pa zdramatizirati kakšne vsakdanje, povsem neusodne pomembnosti. Edina ambicija besedila je igrivost, s številnimi asociacijami, ki si jih ob branju vedno znova potrjuješ ali odvrtaš, brez zavesti o upravičenosti svojega početja.

Pa prav zaradi razpleta na koncu, ki postavi za gibal vsega teksta, za razlago vse akcije problem nerazločljive ljubezenske nezadovoljenosti, bi se z veliko rezervo

odločil za oznako, ki jo ima Inkret na platnicah, namreč »totalna igra«. Igra že, vsekakor! Da bi pa bila »totalna«, pa je v tekstu še preveč nakazana usmerjenost, še preveč se poznajo sledovi logike in zgradbe, še preveč slutiš za igro še nekaj. Pa ne da bi hotel reči, da naj bi to bila hiba teksta. Ne, nikakor! Ravno ta odprtost v staro in novo gledališče daje tekstu vrednost, ki se mi zdi večja od samo aktualne!

JOVANOVIČ: NORCI;
ZALOŽBA OBZORJA, MARIBOR 1970

Norci so gotovo mnogo bolj klasično delo kot Znamke. Če smo zanje ugotavljali, da v vseh plasteh — literarni, kompozicijski, fabulativni itd. — uvajajo tehniko bolj ali manj čiste »igre«, se to uveljavi pri Norcih le na idejnem področju. Osnovni problem je namreč problem revolucije. Avtor se skuša gibati med obema skrajnostma, ki ju nakaže, ko komentira dve »dialektični« varianti pojma »prav«; pa tudi nad njima in mimo njih. »Za karkoli se odločimo, imamo možnost, da zmagamo in preživimo svoje nasprotnike«, je pravzaprav neetični triumfalistični princip. »Prav je samo eden. To je zgodovinski prav, vse drugo je ponarejeno. Polijemo se z bencinom...«, je princip antimilitaristične etike. Drama izzveni zelo ironično, izzveni namreč v stavek, ki ga poznamo iz malce drugačnega teksta in s čisto določeno idejo: »(Duks zakorači, zagleda Janezka, obstane, se obrne proti njemu) DUKS: *Ta roka bo kovala svet.* (... Janezek stopi do sredine, se vrti v krogu, ozira, obstane, sede na tla, zajoka)«.

Jože Faganel,
Marko Terseglav,
Ljubljana

VPRAŠALI STE

KJE SO ZAČETKI SLOVENSKEGA KJIŽNEGA JEZIKA?

Doslej smo se učili, da segajo začetki slovenskega knjižnega jezika v Trubarjeve čase, torej v sredino 16. stoletja. Tako sklepam tudi iz podrobne analize tega jezika v knjigi Jakoba Riglerja, *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, SAZU, 1968. Tu in tam srečujemo tudi mnenja, da pravzaprav lahko govorimo o začetkih splošno-slovenskega knjižnega jezika šele od 19. stoletja naprej. V zadnjem času pa me

je presenetil spis Rudolfa Kolariča v Prostoru in času, kjer avtor dokazuje, da z zanesljivostjo naš knjižni jezik s svojimi začetki sega kar v osmo stoletje. Prav je, da se v znanosti krešejo najrazličnejša mnenja in domneve, toda v šoli se moramo držati najnovejših splošno sprejetih dognanj. Uredništvo JiS prosim za javni odgovor.

P. J.
Ljubljana

Vaše vprašanje je za pojmovanje slovenske zgodovine zelo pomembno. Ljudstva so si zmeraj prizadevala ohraniti spomin na lastno preteklost, na »očetov naših imenitne dela — —«, zapisovali so jih v kronikah, pozneje tudi v čedalje bolj sodobnih zgodovinskih delih, danes skuša sodobno zgodovinsko družboslovje razkrivati preteklost z močno raznovrstnih gledišč. Napredek je seveda zajel tudi druge znanosti, med njimi tiste, ki sta jim raziskovalna predmeta jezik in književnost kakega ljudstva. Vedenje o preteklosti pa ni potrebno samo kot spoznanje, ampak je zmeraj tudi pomemben dejavnik pri oblikovanju narodne zavesti.

Različna pojmovanja začetkov slovenskega knjižnega jezika, kakor ste jih opisali v svojem vprašanju, je treba pripisati vsaj dvojemu: najpoprej pomanjkanju virov (spomenike so našli razmeroma pozno, tudi protestantske knjige iz XVI. stoletja so bile slabo dostopne), potem pa seveda različnim izhodiščem pri ocenjevanju pojma knjižnega jezika. Tisti, ki so bili mnenja, da lahko govorimo o knjižnem jeziku šele potem, ko se je njegova raba razširila od besedil za cerkev in prvih abecedarjev na posvetno umetnostno besedo, so seveda trdili, da pred XIX. stoletjem o slovenskem knjižnem jeziku ne moremo govoriti. Seveda bi to gledanje lahko kdo še zaostрил in bi dejal, da lahko govorimo o enotnem slovenskem knjižnem jeziku šele od petdesetih let devetnajstega stoletja naprej (1852, ko so v Novicah začeli pisati nove oblike). Šele tedaj da je bila spremenjena dotlej pretežno kranjska norma osrednjega knjižnega jezika, razen tega pa so tudi zunanji središča prenehali pisati pokrajinske posebnosti. Tak skrajnež bi seveda moral ugotoviti, da tudi Prešeren ni pisal v knjižnem jeziku in podobno.

Nesmiselnost in seveda tudi neustreznost takega gledanja je na dlani. Knjižnega jezika ne ugotavljamo po obsegu slovstvenih zvrsti ali od trenutka, ko je stopil v novejšo fazo razvoja. Zato ste že sami v vprašanju podvomili in veljavnost teh pogledov, ko ste zapisali, da jih »srečujemo tu in tam«.

Drugo pojmovanje — namreč da lahko govorimo o začetkih slovenskega knjižnega

jezika v XVI. stoletju, ko je slovenska protestantska cerkev pod Primožem Trubarjem poskrbela za bogato knjižnico verskih priročnikov v slovenščini — bi lahko označili za standardno, to je neovrgljivo in veljavno v šoli in v javnosti. Pomembna opora je navedena Riglerjeva študija, pač kot znanstven dokaz začetkov izročila, ki se nepretrgoma nadaljuje do danes. Dokaz nadaljevanja je v izjavah piscev po protestantski dobi in v njihovem jeziku. Seveda je potrebno, da na knjižni jezik gledamo brez kakih nazorskih predsodkov, češ da namenska cerkvena književnost ne more izpričevati razvitosti jezika. Besedila protestantov in kasneje baročnih piscev sama temljito pričajo zoper to tezo. — To pojmovanje je uveljavljeno v naši šoli od Breznika naprej.

Tretje pojmovanje, ki ga omenjate ob Kolaričevem članku v Prostoru in času, razume knjižni jezik kot nadnarečno jezikovno tvorbo, kf se je izoblikovala najprej pri vladajoči plasti prve slovenske polfevdalne države Karantanije (tako predvsem Ivan in Bogo Grafenauer), ohranila pa predvsem v redkih in slučajno najdenih spomenikih, ki kažejo na oblikovanje slovenskih besedil po kapitularjih Karla Velikega v VIII. in v začetku IX. stoletja, torej istočasno, kakor je nastal prvi zapis francoskega jezika. Ta smer se pri svojem poudarjanju zgodnjega izročila opira na večjo ali manjšo slogovno izdelanost prvih besedil, išče zvezo zlasti v zelo starem, že predprotestantskem cerkvenem izrazju in deloma v ljudskem slovstvu. Čeravno marsikaj v teh glediščih ostaja le kot mikavna domneva, se zdi, da jim ni mogoče odrehati vrednosti, tako s strokovnega stališča kot pri oblikovanju narodove zavesti.

Kaj naj potemtakem v šolah obvelja? Mislim, da bi bilo najbolj primerno, če bi bilo ustaljeno drugo stališče o začetkih s Trubarjem podprto z opozorilom na sledi kulturne besede iz predprotestantske dobe od osmega stoletja naprej. Seveda s potrebno zmernostjo in s pridržki zaradi domnevnosti nekaterih trditev.

Breda Pogorelec
Filozofska fakulteta Ljubljana

60 Ciganov NAPADLO MILIČNIKA

Takšen naslov sem bral v Delu 15. novembra 1970. Kar dvakrat sem se ob njem razjezil. Zmotila me je velika začetnica

pri *ciganih*, čeprav vem, da so v SP 1962 v množini v pomenu ciganskega ljudstva *Cigani* zapisani z veliko začetnico. Nisem

si znal razložiti, zakaj je etnična skupina *Ciganov* tudi v pravopisu nekaj posebnega, zakaj namreč tudi takrat, ko gre za enega pripadnika tega ljudstva, ne pišemo *cigana* z veliko začetnico; saj imamo vendar povsod: Slovenci — Slovenec, Makedonci — Makedonec, itd. Drugačna je seveda stvar v primerih, ko s *ciganom* označujemo človeka s takimi ali drugačnimi ciganskimi lastnostmi. Taki *cigani* se pišejo v ednini in množini z malo začetnico. Toda v prvem zvezku novega slovarja SKJ (1970) sem se prepričal o nasprotnem; *cigan* — pripadnik iz Indije priseljenega ljudstva, navadno brez stalnega bivališča — je pisan v ednini in množini z malo začetnico: pravili so, da *cigani* kradejo otro-

ke; ogrski *cigani*; tolpa *ciganov*. Kako je torej s tem vprašanjem?

Če z veliko ali malo začetnico sporočilo ni bilo prizadeto, pa sem bil nekako ogo-ljufan z miličnikom. Predstavljal sem si, kako se sam samcat miličnik otepa šestdesetih razkačenih ciganov, in bil sem sila radoveden, kdo je koga ugnal. Pa sem bil fažočaran, junaštvo sta si namreč delila dva miličnika!

Res je čudno, zakaj človek najprej misli na ednino; ali ne bi mogel enako upravičeno pomisliti tudi na dvojino? Prosim vas, razložite mi to zadevo.

B. H.
Maribor

PROBLEMI TIPA *Cigan/cigan* IN DVOJINE

Pripadnike narodov in narodnostnih skupin v slovenščini pišemo z veliko začetnico; edino pravilno je torej pisati z veliko začetnico tudi besede kot *Cigan*, *Jud*, *Žid*, *Črnc*, *Musliman* in če so še katere podobne. Tako pišemo poimenovanje posameznika v vseh številih, torej *en Cigan*, *dva Cigana* itd. pa tudi množinsko poimenovanje za narod(nost)no skupino, tj. *Cigani*. Enako je z *Jud/Žid*, *Črnc*, *Musliman*. To, da so se ta poimenovanja za narodnostne pripadnike pisala (in se, kot pravite, sklicujoč se na geslo *cigan* v novem slovarju slovenskega knjižnega jezika, pišejo deloma še danes), je do neke mere morda posledica podcenjevanja nosilcev teh poimenovanj, pretežno pa posledica pojmovanja določene dobe, da ti ljudje še niso dosegli stopnje naroda v evropskem in modernem svetovnem smislu (kolikor toliko enoten jezik, primerna kulturna stopnja, politična in širša družbena organiziranost, morda tudi ozemeljska strnjenost in ustaljenost). Beseda *cigan* je potemtakem pomenila Slovencu predvsem oznako rasnih značilnosti (tako v precejšnji meri tudi *žid/jud* ali *črnc*) ali tudi posebnih življenjskih, stanovskih in moralnih lastnosti (*cigan* v bistvu nomad, *jud/žid* trgovec, barantač, *črnc* suženjski garač) in končno pripadnika nazorskega, v našem primeru verskega, sestava (*jud/žid*, *musli-man*) — vse to, tj. pripadnike ras, socialnih in proizvodnih slojev, ver, nazorov ipd., pa v slovenskem knjižnem jeziku pišemo z malo začetnico.

V novejšem času pa si pripadniki teh etničnih skupin pridobivajo večino lastnosti, ki jih imamo za narod(nost)notvorne.

Zaradi tega so se ta poimenovanja začela pri nas pisati z veliko začetnico, tj. *Cigan*, *Črnc* (= Američan take polti ali izvora), *Musliman* (= Jugoslovan s posebnimi kulturno-zgodovinskimi prilastki) ali pa so se — kot pri besedah *jud/žid* spet začela tako pisati (ves čas se je z veliko pisalo, ime za stari judovski narod in njegove člane). Ker pa so nekatera taka poimenovanja v mnogih jezikih dobila že pejorativne pomena (to ne velja npr. za besedo *musli-man*), jih njihovi nosilci radi zamenjajo z vrednostno nevtralnimi (neobarvanimi): *Cigani* žele biti imenovani *Romi*, *Judje/Židje* pa se v svoji državi imenujejo *Izraelci*.

Na podlagi povedanega sledi sklep, da SSKJ ni na najboljši poti, ko mu je z malo pisani *cigan* »pripadnik iz Indije priseljenega ljudstva«. Bolje bi ga bilo definirati samo kot pripadnika svojevrstnih nomadov (SSKJ »navadno brez stalnega bivališča«), sicer pa kot človeka s takim in takim načinom življenja. Tako, nenarodnostno, je v SP 1962 pojmovan *jud* (po značaju), *žid* (kot pripadnik določene vere in še v značajskem pomenu), *črnc* (zamorec).

SSKJ bi bil torej govorjeno [*cigán*] moral pisati enkrat z veliko, drugič z malo začetnico. Najbolj prav bi bilo, če bi to besedo pisali z malo samo v primerih, ko pomeni oznako človeka po načinu življenja.

In sedaj še o tem, nad koliko miličnikov so se spravili Cigani. V zadnjem času v naši javni besedi (pisani in govorjeni) opažam neko nezdravo prizadevanje, da se omeji raba števnikov, posebno *dva/dve* in zaimka *oba/obe*. To je morda posledica

»bistrega« spoznanja kakega našega besednega purista, ki v rabi števnika dva voha germanizem, lahko da je tudi posledica mehničnega z gledovanja po srbohrvaškem jeziku, do neke mere pa tudi posledica tega, kar pri števniku eden/en beremo v SP 1962, namreč: »èn èna -o /ra-bimo/ pridevno kot pravi števnik, če je poudarjen«, če pa »ni poudarjen, rabimo namesto njega nedoločne zaimke ali pa ga popolnoma izpustimo, ker že ednina pove število«. Torej je namesto nepravilnega »za en tisočak se že nekaj dobi« prav le »za tisočak...«. Na podlagi pravila, da števnik en »popolnoma opustimo, ker že ednina pove število«, je mogoče sklepati, da je število razvidno tudi iz dvojinske oblike, števnik dva pa torej tudi nepotreben. Morda je kdo našim novinarjem tudi odsvetoval rabo števnika dva.

V primeru, ki ga navajate, se je to maščevalo, saj naslov v tej obliki (»60 Ciganov napadlo miličnika«) res ne pove, ali gre za enega miličnika ali za dva. Novinar nama bo morda rekel, da naj prebereva ves odstavek, da bova videla, za kaj gre. To je res, toda zakaj ne bi bil jasen že naslov?! Prav je torej: »60 Ciganov napadlo dva miličnika.«

Zakaj človek v takih primerih misli najprej na ednino? Mislim, da zato, ker je ednina bolj pogostna od dvojine. V primeru, da bi bili enaki obliki za dvojino in množino, pa bi najprej mislili na množino (npr. v naslovu »sester niso našli«). Isto je z ednino in množino (npr. v naslovu »Dekleta našli«, kolikor je seveda

edninski tožilnik *dekleta* ravno tako običajen kot množina *dekleta*).

Bolj učena slovnica nam take primere razlaga s tako imenovano slovnico nevtralnostjo ali zaznamovanostjo posameznih slovnicih ali sintaktičnih kategorij, v našem primeru števil: ednina je nezaznamovana nasproti dvojini in množini, množina pa nasproti dvojini. To je abstraktno povedano, pomeni pa, da ednino lahko uporabim tudi tedaj, ko mislim na dva ali več predmetov, množino pa tudi tedaj, ko sta mi na misli samo dva predmeta, oboje seveda le v posebnih okoliščinah. Npr.: *Vidva pa knjigo v roke (klobuk na glavo) in se učita (pa lepo ora)* ali *Vsi puško na ramo. Knjigo pomeni vsak svojo*, v bistvu skupaj dve, *klobuka* tudi dva, puške pa vsaj tri. Množina namesto dvojine pa se rabi takrat, ko je samo ob sebi umevno, da gre za par, kakor npr. pri besedah *stariši* (tj. oče in mati, samo dva), *oči, roke, rokavice, čevlji* (in po tem zgledu tudi *hlače, očala, rokavci, pljuča*, morda tudi *vrata*). Prim. še: rodila je *dvojčke*, danes bom zapregel mlade *konje* ali *vole* (tj. par konj ali volov). Na nezaznamovanost množine nasproti dvojini kaže tudi pogovorna raba *naši fantje* ali *naša dekleta*, čeprav gre v resnici samo za dva fanta ali dve dekleti, tj. sinova ali hčerki oz. člana družine.

Vprašanje, kdaj se števnik sme opuščati in kdaj ne, je malo bolj težavno, kot se zdi SP, zahteva pa posebno daljšo obravnavo.

Jože Toporišič
Filozofska fakulteta Ljubljana

ALI NISTA BILA TOLIKO ZASLUŽNA?

Najbrž mi ne boste zamerili, če nisem prav obveščen. Gre namreč za tole:

Pred dobrim letom je ljubljanska univerza praznovala svojo petdesetletnico in s tem v zvezi se je tako ali drugače spomnila tudi ljudi, ki so se zavzemali za njeno ustanovitev in ji pozneje s svojim znanstvenim in pedagoškim delom utrdili sloves doma in zunaj. Med take može prav gotovo spadata Rajko Nahtigal in Fran Ramovš.

Čeprav je od Ramovševe smrti preteklo že skoraj devetnajst let, od Nahtigalove pa trinajst, še nisem slišal, da bi se po njihju imenovala kakšna ljubljanska ulica. Prav tako ne vem, ali je na njunih rojstnih hišah kakšno ustrezno znamenje. Ivan Prijatelj in France Kidrič menda to že imata.

Ker stvar verjetno zanima tudi druge slaviste in kulturne delavce, bi Vas prosil za odgovor v JiS.

J. M.,
Zagorje ob Savi

Vaše vprašanje je že pravi očitek slovenskim slavistom, da ne znajo ali nočejo dovolj ceniti znanstvenih in splošnokulturnih zaslug pokojnih profesorjev Nahtigala in Ramovša. Popolnoma soglašam z vami, da bi oba že zdavnaj morala imeti v Ljubljani svojo ulico in na rojstnih hišah (če zanje sploh vemo in če sta ohranjeni) ustrezno spominsko ploščo. To so res čisto zunanje stvari, vendar so za ožje in širše okolje

lahko zelo pomembne, zlasti če znajo učitelji in profesorji z vsebinske plati nanje opozoriti.

Večji praktični učinek bi bili s svojim vprašanjem najbrž dosegli, če bi ga bili poslali Delu za *Pisma bralcev*, vendar upam, da se bo odbor Slavističnega društva Slovenije na vašo pobudo odzval in ustrezno ukrepal.

S svojim vprašanjem ste posredno zadeli še ob drug problem, ki je načelne narave: gre namreč za razmerje med vrednotenjem umetniškega ustvarjanja in znanstvenega dela. Ali res ne bi smeli npr. Ramovša primerjati s katerim izmed večjih slovenskih besednih umetnikov? Razpravljanje o tem pa ne spada več v ta okvir.

F. Jakobin
Ljubljana

POROČILO O DELU REPUBLIŠKEGA ODBORA SDS

Na 2. (17. dec. 1970) in na 3. seji (plenum — 8. jan. 1971) je bilo na dnevnem redu naslednje: delovanje podružnic, organizacija letošnjega simpozija o sodobnem knjižnem jeziku (24., 25. in 26. sept. 1971 v Celju), VII. kongres Zveze slavističnih društev Jugoslavije (Beograd 1972), publikacija o delu jugoslovanskih lingvistov in liter. zgodovinarjev.

1. Predstavniki oz. zastopniki podružnic so na plenarnem sestanku poročali o delu podružnic v obdobju po občnem zboru v Novi Gorici. Odbor ljubljanske podružnice se je v preteklih mesecih pogosto sestajal in iskal pota, kako bi povezal slaviste na svojem področju ter jim pomagal. Načrtno se je lotil akcije, da pritegne v članstvo čimveč učiteljev slovenščine. Ugotavljamo namreč, da med njimi ne manjka stanovske zavesti, treba pa jih je na primeren način poiskati in pokazati dejavno skrb in zanimanje za probleme njihovega poklicnega dela. Tudi med študenti fil. fakultete in PA je naletela akcija na ugoden odziv. Odbor ljublj. podr. je pripravil svojim članom 3 strokovna predavanja, na posebnih sestankih pa je pretresal vprašanja v zvezi z zaposlitvijo slavistov po šolah (normativi za obračun delovnega časa učnega osebja). Odbor je poslal Temeljni izobraževalni skupnosti Ljubljana dopis z obrazložitvijo svojega stališča o teh vprašanjih.

Zelo aktivni sta tudi podružnici v Mariboru in Celju. Z rednimi predavanji skrbita za strokovno izpopolnjevanje članov. Mariborska podružnica se je posebej povežala s slavisti v koroškem kotu in na ptujškem področju. Celjska je prilagodila čas slavističnih srečanj s predavanji udeležencem iz odročnih občin. Obisk je prav zadovoljiv.

Jeseniška podružnica želi navezati stike s slovenisti na Koroškem. Odbor ima v načrtu strokovno ekskurzijo med Koroške Slovence. Delo podružnice pa je zelo oteženo zaradi slabe povezave med posa-

meznimi področji ter zaradi šibkega finančnega stanja.

Podružnici v Novi Gorici in v Novem mestu v preteklem obdobju iz objektivnih razlogov nista bili posebno aktivni (preobremenjenost oziroma bolezen članov odbora). Na novo ustanovljena podružnica v Zasavju (sedež v Trbovljah) je pripravila načrt za delo na svojem področju (predavanja, razprava o zaposlitvi slavistov na šoli). Organizacija srečanj pa je težka zaradi celodnevne zaposlitve (pouk v dveh izmenah). Tudi finančni položaj je slab.

Pomurska podružnica je na občnem zboru decembra 1970 izvolila nov odbor. Program dela je obsežen: redna predavanja, hospitacije (na osn. in sr. šolah), ekskurzije (v načrtu ima obisk Porabja). Odbor je organiziran, tako da ni več pododbora po občinah.

Vse podružnice želijo, naj jim republ. odbor SDS oziroma ljubljanska podružnica pomaga pri organizaciji predavanj.

Predstavnika kranjske in koprške podružnice SD se plenarne seje nista udeležila niti nista poslala poročil.

J. Seražin je poročal o delu slovenistov na Tržaškem. Imeli so dvoje predavanj; so v dobrih stikih s koprsko podružnico. (V načrtu je hospitacija in predavanje v Kopru.) Februarja bodo imeli v Trstu seminar; tedaj bodo tudi ustanovili svojo organizacijo v skladu z ital. drž. zakoni.

Predsednik F. Zadavec je obvestil člane odbora, da so študentje slavistike na fil. fak. ustanovili svojo podružnico SD. Poročilo o delovanju te podružnice republ. odboru ni bilo predloženo.

Po razpravi o poročilih je republ. odbor sklenil, da bo poskrbel za strokovnjake, ki bodo šli predavat v sedeže podružnic. Republiški odbor svetuje vsem podružnicam, naj na sestankih razpravljajo o položaju slavistov na šolah ter o pouku slov. in svet. književnosti v srednjih šolah.

2. Republiški odbor SDS je na 2. sestanku in na plenarni seji razpravljajal o delovnem programu simpozija o sodobnem knjižnem jeziku. Odbor je sprejel predlog, ki sta ga na prošnjo republ. odbora (seja 16. okt. 1970) pripravila dr. J. Toporišič in F. Novak.

Tako bo potekalo delo simpozija po naslednjem redu:

1. dan: *Slovenski jezik v naših šolah*:

a) učni načrti (osnovna šola, poklicne šole, srednje šole);

b) o pouku sintakse.

2. dan: *Kultura slovenskega knjižnega jezika*:

a) slovensko jezikoslovje o kulturi slovenskega jezika;

b) konkretne oblike kultiviranosti posameznih vrst jezika (časopisne, poslovne, strokovne, televizijske, radijske, gledališke).

3. dan: Ekskurzija na Kozjansko.

3. Zveza SDJ je na seji 10. okt. 1970 sprejela okvirno tematiko za svoj VII. kongres:

I. Sodobna znanost o jeziku in književnosti, metodika poučevanja slovanskih jezikov in književnosti (na visokih, srednjih in osnovnih šolah).

II. a) Književnosti jugoslovanskih narodov med vojnama;

b) Književnosti med vojnama pri drugih slovanskih narodih.

III. Problemi stilistike.

IV. Problemi fonološke in morfološke adaptacije tujega besedja v slovanskih jezikih.

Republiški odbor je s tem programom seznanil ustrezne zavode, podružnice in nekatere posameznike ter jih povabil k sodelovanju. Doslej je prijavilo svoje referate 10 predavateljev s področja SDS.

4. Zveza SDJ namerava izdati knjigo z monografskimi prikazi dela umrlih jugoslovanskih jezikoslovcev in literarnih zgodovinarjev. Republiški odbor SDS je poslal Zvezi SDJ seznam avtorjev, ki bi prišli v poštev za to publikacijo.

5. Na predlog J. Toporišiča je dal plenum SDS pobudo za pripravljajalni sestanek (skliče in vodi naj ga J. Toporišič), na katerem naj bi jezikovni strokovnjaki in drugi kulturni delavci razpravljali o potrebi, primernosti in možnostih za izdajo novega slovenskega pravopisa.

6. J. Toporišič je poročal o težkem položaju, v katerem se je znašla SR predvsem zaradi izredno nizkega števila domačih naročnikov; prosil je predstavnike podružnic, naj med svojim članstvom skušajo pridobiti novih naročnikov.

7. F. Jakopin je opomnil člane odbora in podružnic, naj razpravljajo o pouku slovenske in svetovne književnosti v srednjih šolah in pošljejo ustrezne prispevke za objavo v JiS.

Minka Kuclaj
tajnica SDS, Ljubljana

SODELAVCEM JEZIKA IN SLOVSTVA

Ker nekaterim (novim) sodelavcem ni znan Statut revije, ki govori tudi o tem, kakšni naj bodo rokopisi, objavljamo v izvlečku glavne podatke:

Rokopisi morajo biti tipkani samo na eni strani trdega belega papirja, imeti morajo širok rob in na eni strani *ne sme biti več kot 30 vrstic*.

Rokopisi razprav in člankov lahko obsegajo *do 15 tipkanih strani* (v izjemnih primerih mora avtor razpravo vsebinsko tako izoblikovati, da je objavljiva v dveh ali več nadaljevanjih), rokopisi ocen *do 7 strani*, zapiskov in poročil *do 3 strani*.

Prispevki morajo biti vsebinsko ustrezni, jezikovno in stilno dodelani, tehnično pregledni in čisti.

Neustrezni prispevki otežujejo in zamujajo uredniško delo, in kar je še huje, večajo tiskarske stroške; zato takih prispevkov uredništvo ne bo sprejemalo.

Po novem bo moral tudi JiS pred razpravami in članki objavljati sinopsis; uredništvo prosi sodelavce, da v nekaj vrsticah (do 7) označijo glavno misel svojega spisa.